

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра теорії і методики початкової освіти

На правах рукопису

СЕРЕДЮК-ВАВДІЙЧИК МАРІЯ МИХАЙЛІВНА

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЇ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Спеціальність: 013 Початкова освіта

Освітньо-професійна програма Початкова освіта

Робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

Науковий керівник:
ЗДІХОВСЬКА ТЕТЯНА
ВІКТОРІВНА,
кандидат філологічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ
Протокол № 5
засідання кафедри теорії і методики
початкової освіти
від 12 листопада 2024 року
Завідувач кафедри
проф. Пріма Р. М. _____

ЛУЦЬК – 2024

Анотація

Середюк-Вавдійчик М. М. Формування комунікативних навичок здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови.

Робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024.

У кваліфікаційній роботі обґрунтовано актуальність використання фразеологізмів як ефективного інструменту для розвитку комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти, проаналізовано навчальні програми та підручники з української мови щодо наявності засобів фразеології, розроблено методiku використання фразеології для формування комунікативних навичок молодших школярів на уроках української мови та експериментально перевірено її ефективність.

Ключові слова: комунікативна компетентність, комунікативні навички, фразеологізм, фразеологія, мовлення.

Serediuk-Vavdiichyk M. M. The formation of communicative skills by students receiving primary education using the means of phraseology in Ukrainian language lessons.

Qualification work for obtaining the second (master's degree work) level of higher education by specialty 013 Primary education. Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk, 2024.

The qualification work substantiates the relevance of using phraseology as an effective tool for developing the communicative competence of primary school students, analyzes curricula and textbooks on the Ukrainian language for the presence of phraseology tools, develops a methodology for using phraseology to form the communicative skills of younger schoolchildren in Ukrainian language lessons, and experimentally tests its effectiveness.

Keywords: communicative competence, communicative skills, phraseology, phraseology, speech.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЇ	9
1.1. Фразеологізм як комунікативна одиниця мовлення	9
1.2. Формування комунікативних навичок молодших школярів засобами фразеології як науково-педагогічна проблема	15
1.3. Аналіз програм, підручників з української мови щодо наявності засобів фразеології	20
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЩОДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	28
2.1. Стан сформованості комунікативних навичок здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови	28
2.2. Методика формування комунікативних навичок молодших школярів засобами фразеології на уроках української мови	43
2.3. Хід та результати дослідження	47
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	64

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасному освітньому просторі дедалі більше уваги приділяється формуванню комунікативних навичок як однієї з ключових компетентностей, необхідних для успішної соціалізації та подальшого навчання молодших школярів. Комунікативні навички передбачають здатність ефективно спілкуватися, розуміти та використовувати мовні засоби для передачі думок, почуттів, емоцій. Важливою складовою мовленнєвого розвитку є фразеологія, яка, як виразний засіб мови, дозволяє збагачувати мовлення молодших школярів, розширювати їхній лексичний запас, сприяє розвитку мовного чуття та підвищенню загальної мовленнєвої культури.

Фразеологічний матеріал, зокрема, сприяє кращому розумінню національно-культурної специфіки мови, активізує емоційно-естетичне сприйняття тексту, стимулює творчу мовленнєву діяльність здобувачів початкової освіти. Використання фразеологізмів у початковій школі дозволяє не лише збагачувати мовлення молодших школярів, але й розвивати їхнє критичне мислення, формувати здатність аналізувати та інтерпретувати значення виразів у різних комунікативних ситуаціях.

Молодший шкільний вік є оптимальним періодом для активного навчання соціальній поведінці, мистецтву спілкування між здобувачами освіти та вчителем, а також для оволодіння комунікативними і мовленнєвими навичками, що дозволяє молодшим школярам краще розуміти й розрізняти соціальні ситуації. Формування цих якостей значно полегшується через застосування компетентнісного підходу у викладанні української мови в початковій школі.

Особливе місце у процесі творчого розвитку молодших школярів займає комунікативна компетентність, яка акумулює такі складові літературно-творчих здібностей, як: сприйняття, мислення, творча уява та мовлення. Це дозволяє одночасно розкрити емоційну та інтелектуальну сфери особистості дитини. У цей період у молодших школярів активно розвиваються фантазія, помітно виявляється допитливість, формується здатність до спостережень, порівнянь та

критичної оцінки власної діяльності [27].

Формування комунікативної компетентності є одним із головних завдань курсу української мови у початкових класах. Метою кожного вчителя є організація мовної діяльності здобувачів освіти, забезпечення їх вмінням точно та образно висловлювати свої думки і почуття. Ця компетентність є ключовою для розвитку мовленнєвих здібностей і сприяє глибшому розумінню та використанню мови. Збагачення активного словника здобувачів освіти, удосконалення граматичної структури мовлення та оволодіння українським мовленнєвим етикетом має значною мірою відбуватися за допомогою української фразеології. Уміння правильно та доречно використовувати фразеологізми в усному і писемному мовленні є важливим показником високого рівня володіння мовою.

Окрему увагу привертає проблема збагачення мовлення здобувачів освіти засобами української фразеології. Це питання є предметом зацікавлення як учених, так і методистів і досвідчених учителів. Значний внесок у дослідження методів збагачення мовлення здобувачів освіти українською фразеологією зробили такі відомі науковці, як І. Синиця, Г. Костюк, В. Сухомлинський та інші, які розробляли ефективні шляхи інтеграції фразеологічного матеріалу у освітній процес, що дозволяло підвищити якість мовленнєвих умінь молодших школярів. Важливим підґрунтям української фразеології є праці М. Грушевського, М. Костомарова, О. Потебні, І. Франка [14, с. 12-19].

Сучасна методика збагачення мовлення молодших школярів фразеологізмами ґрунтується на наукових досягненнях українського мовознавства. Вагомі роботи в цьому напрямі належать таким видатним ученим, як О. Потебня, К. Ушинський, М. Пентилюк, В. Мельничайко, М. Стельмахович та інші, напрацювання яких стали теоретичною основою для створення методик, що активно використовуються у школах [1].

Останні десятиліття характеризуються значним підвищенням уваги до лінгводидактичного забезпечення роботи з фразеологізмами. Зростає інтерес педагогічної науки до проблеми активізації освітнього процесу через

інтеграцію фразеологічних одиниць у мовлення здобувачів освіти. У рамках досліджень із методики викладання української мови вивчається як усне, так і писемне мовлення молодших школярів, визначаються критерії його досконалості, а також функціонально-стилістичні аспекти вивчення мовних явищ. Дослідники також звертали увагу на структурно-семантичний підхід до розвитку мовлення здобувачів освіти і пропонували системи лексико-фразеологічних та граматичних вправ. Вагомий внесок у цей напрям зробили Л. Скрипник, Н. Бабич, А. Свашенко, Л. Стоян, В. Горпинич, М. Демський, А. Коваль, М. Плющ, М. Коломієць [3, с. 378-389].

Одне з головних завдань вивчення рідної мови в школі полягає у навчанні здобувачів освіти ефективно реагувати мовними засобами на різноманітні соціальні та культурні явища в різних сферах життя. Важливо навчити здобувачів освіти користуватися багатствами рідної мови, використовуючи дані про функціонально-комунікативні властивості мовних одиниць, зокрема фразеологізмів.

Проте аналіз стану викладання фразеології в школі показує, що більшість здобувачів освіти не може повноцінно розкрити значення фразеологізмів, часто перекручують їх структуру і не відчувають стилістичних відтінків. Це свідчить про недостатню увагу до фразеології у процесі навчання. Таким чином, незважаючи на певні досягнення в методиці викладання української мови, питання збагачення мовлення здобувачів освіти фразеологізмами потребує глибшого аналізу та вдосконалення. Відсутність чітких методичних рекомендацій для кожного класу лише погіршує ситуацію і негативно впливає на формування комунікативної компетентності школярів.

Спостереження за мовленнєвою діяльністю молодших школярів підтверджують актуальність питання компетентнісного підходу до вивчення фразеології, що й зумовлює вибір теми: *«Формування комунікативних навичок здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови»*.

Об'єкт дослідження – процес формування комунікативних навичок у

здобувачів початкової освіти.

Предмет дослідження – методика використання фразеології як засобу формування комунікативних навичок молодших школярів на уроках української мови.

Мета дослідження – виявити та експериментально обґрунтувати ефективність методики використання фразеології для формування комунікативних навичок здобувачів початкової освіти на уроках української мови.

Завдання дослідження:

1. Схарактеризувати фразеологізм як комунікативну одиницю мовлення та формування комунікативних навичок молодших школярів засобами фразеології як науково-педагогічну проблему.

2. Проаналізувати програми та підручники з української мови на предмет наявності фразеологічних одиниць.

3. Виявити стан сформованості комунікативних навичок здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови на етапі константувального експерименту.

4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність методики формування комунікативних навичок молодших школярів засобами фразеології на уроках української мови.

Методи дослідження. У ході дослідження були використані такі методи: теоретичні – аналіз психолого-педагогічної літератури, навчальних програм і підручників; емпіричні – педагогічне спостереження, анкетування, тестування, проведення педагогічного експерименту; методи кількісного та якісного аналізу результатів експерименту.

Емпірична база дослідження. Дослідження проводилось на базі REPUBLIC LYCEUM м. Луцька та охопило 14 молодших школярів 3-А класу (7 хлопців та 7 дівчат) і 15 здобувачів освіти 3-Б класу (7 хлопців та 8 дівчат).

Елементи наукової новизни та теоретична значущість дослідження полягає у розробці та експериментальному обґрунтуванні методики

формування комунікативних навичок здобувачів початкової освіти засобами фразеології та спрямована на вдосконалення процесу навчання української мови в початковій школі.

Практична значимість дослідження полягає у можливості застосування отриманих результатів у педагогічній практиці вчителів початкової школи, а також у розробці рекомендацій щодо використання фразеологічного матеріалу для розвитку комунікативних навичок здобувачів освіти.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалась під час роботи у початкових класах REPUBLIC LYCEUM м. Луцька. Основні положення кваліфікаційної роботи доповідалися та обговорювалися на засіданні кафедри теорії і методики початкової освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки (2024 рік).

За матеріалами дослідження опубліковано публікації:

Середюк-Вавдійчик М. М., Здіховська Т. В. Формування комунікативних навичок засобами фразеології у молодших школярів на уроках української мови. *Проблеми та перспективи сучасної науки та освіти* : матеріали XIII Міжнародної наукової-практичної конференції (м. Львів, 19-20 листопада 2024 року). Львів : Львівський науковий форум, 2024. С. 114-116.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел. Список використаних джерел нараховує 63 найменування. Загальний обсяг роботи – 72 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЇ

1.1. Фразеологізм як комунікативна одиниця мовлення

Фразеологізм (від грец. φράσις – вираз і λόγος – слово, вчення) – це одиниця мови, яка є складовою частиною мовленнєвої системи і володіє специфічними властивостями, що відрізняють її від звичайних словосполучень. Фразеологізми, як правило, є стійкими, семантично неподільними утвореннями, що виступають у ролі одного понятійного цілого. Вони мають постійну, незмінну структуру і часто зберігають у своїй семантиці історичні, культурні чи національні відтінки, що робить їх значущими для вивчення мови та культури певного народу [15, с. 364-370].

Фразеологізми є важливим компонентом мовної системи, що відіграють значну роль у процесі комунікації. Вони є стійкими словосполученнями, що мають цілісне значення. Як комунікативні одиниці мовлення, фразеологічні одиниці забезпечують виразність і емоційність мовлення, підкреслюють індивідуальність мовця та допомагають точніше передати його думки, настрої, оцінки та емоції.

Як відомо, кожна розвинена мова містить велику кількість фразеологізмів – стійких словосполучень, що використовуються мовцями в усталеній, звичній формі. Фразеологізми яскраво відображають національний колорит і мовну самобутність, акумулюючи досвід і мудрість народу, що формував мову протягом багатьох століть для потреб усної та писемної комунікації. Оскільки мова, як суспільне явище, постійно розвивається, фразеологічний фонд також зазнає змін і вдосконалень [31, с. 167-168].

У зв'язку з цим дослідження фразеологізмів набуває особливої

актуальності, оскільки розуміння та правильне використання цих мовних одиниць є важливою складовою загального рівня володіння мовою. Опанування фразеології сприяє не лише збагаченню мовлення, але й підвищенню комунікативної компетентності, що є ключовою метою вивчення мови в освітньому процесі.

Вивчення особливостей формування, організації та функціонування фразеологічних одиниць є важливим для поглиблення розуміння їхньої природи та ролі в мові. Це сприяє усвідомленню закономірностей їх організації, специфічних властивостей, які зумовлюють здатність мови виконувати пізнавальну та комунікативну функції. Український мовознавець К. Бондарчук зазначає, що джерела виникнення фразеологічних одиниць в українській мові є різноманітними, а більшість з них походить із народного просторіччя, яке зберігає свою граматичну свободу донині.

Приклади народних фразеологізмів: *брати гріх на свою душу* ‘робити щось неправильно, діяти проти совісті’, *братися за барки* ‘починати бійку’, *ні відсіль ні відтіль* ‘невідомо звідки’. Інколи етимологічний аналіз дозволяє мотивувати значення сучасного фразеологізму, проте деякі мають настільки глибоке коріння, що походження їх залишається спірним.

І. Житар виділяє основні джерела походження українських фразеологізмів (рис 1.1.) [19, с. 113-114]:

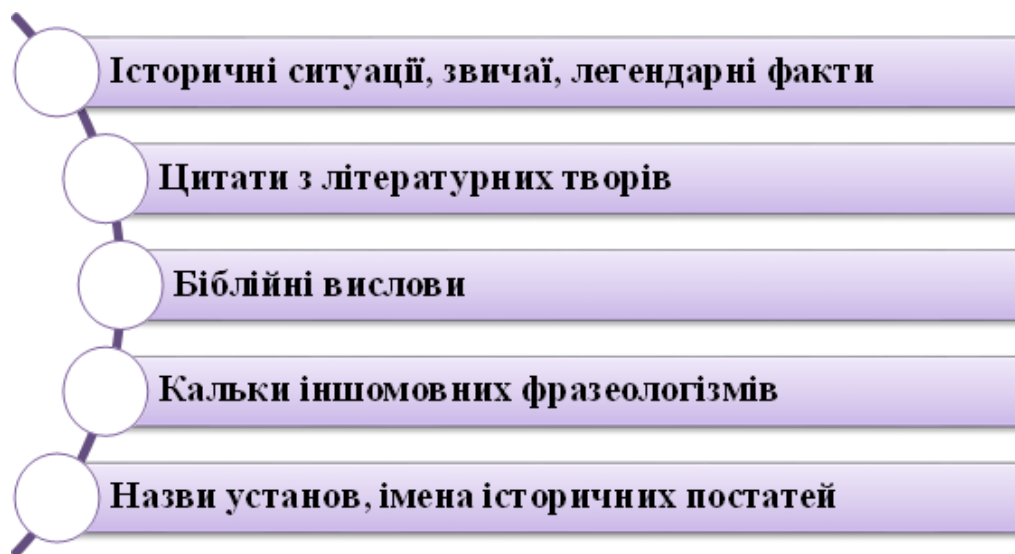

Рис. 1.1. Джерела походження українських фразеологізмів [19]

1. Історичні ситуації, звичаї, легендарні факти, наприклад: «як Адам і Єва в раю» (морально чистий, невинний) , «агнець Божий» (безвольна, покірлива людина), «сіль землі» (найвидатніші представники народу). Знання історії є ключовим для розкриття образності деяких фразеологізмів.

2. Цитати з літературних творів, наприклад: «убий – не здамся», (Леся Українка «Мрії»), «борітеся – поборете!», (Тарас Шевченко «Кавказ»). Українська література збагачує мову виразами, які надають мовленню авторського стилістичного забарвлення.

3. Біблійні вислови, такі як: «Мафусаїлів вік» (тривале життя) чи «співати Лазаря» (прибіднюватися).

4. Кальки іншомовних фразеологізмів, наприклад: «бути чи не бути».

5. Назви установ, імена історичних постатей, наприклад: «альма матер» (навчальний заклад) [19].

Ці джерела є вагомими чинниками поповнення лексичного складу української мови, і їх дослідження є надзвичайно актуальним, особливо на сьогодні.

О. Соболевська [50] визначає фразеологізм як самостійну мовну одиницю, яка має специфічне фразеологічне значення, компонентний склад, граматичні категорії, експресивність та відтворюваність. Фразеологізми виникають тоді, коли хоча б два слова втрачають своє первісне лексичне значення і набувають нового, метафоричного сенсу.

Лінгвісти нараховують близько двох десятків визначень фразеологізму, проте жодне з них не стало універсальним. Учені часто виділяють різні ознаки фразеологічних одиниць, пов'язуючи визначення з різними аспектами їх функціонування [50, с. 7].

Порівняння фразеологічної одиниці зі словом дозволяє виявити спільні риси: обидва є готовими мовними одиницями, що відтворюються в мовленні, здебільшого характеризуються стійкістю і структурою, а також відносяться до єдиного поняття. Проте, як зазначає О. Соболевська [50], фразеологічні одиниці є складнішими за своєю структурно-семантичною організацією і мають ряд

ключових характеристик, що відрізняє їх від слова (рис. 1.2.).

Рис 1.2. Ключові характеристики фразеологізмів

Фразеологізми є стійкими виразами, які не піддаються змінам без втрати свого значення. Наприклад, український фразеологізм *водити за ніс* означає ‘обманювати когось’, а не буквально ‘вести когось за ніс’. Ця стійкість робить фразеологізми надійними засобами передачі певних ідей та емоцій.

Фразеологізми часто використовуються для надання мовленню більшої виразності та емоційного забарвлення. Вони допомагають створювати яскраві образи та робити комунікацію більш жвавою та цікавою. Наприклад, фразеологізм *бити байдики* означає ‘нічого не робити’ і створює образ людини, яка ледарює.

Фразеологізми часто відображають культурні особливості народу, його історію, традиції та світогляд. Вони можуть бути зрозумілі лише носіям певної мови або людям, добре знайомим з культурою. Наприклад, український фразеологізм *як риба у воді* означає ‘почуватися комфортно в певній ситуації’ і має аналогії в багатьох мовах, але точні фрази можуть відрізнятися [53, с. 383-392].

Фразеологізми є важливими комунікативними одиницями мовлення, оскільки вони не тільки служать засобом передачі інформації, але й виконують низку інших важливих функцій [30]:

1. *Емоційно-експресивна функція.* Фразеологізми допомагають виражати емоції, почуття, ставлення мовця до предмету висловлювання. Наприклад, вирази «брати на душу» або «від чистого серця» використовуються для підкреслення щирості, відвертості мовлення.

2. *Естетична функція.* Використання фразеологізмів робить мовлення яскравішим, багатшим, виразнішим, допомагає створювати певні художні образи, посилювати естетичне враження від тексту. Ця функція особливо важлива в літературі, де фразеологічні одиниці часто застосовуються для створення унікального стилю автора.

3. *Когнітивна функція.* Фразеологізми відображають національну культуру, ментальність народу, його історію, звичаї, традиції. Вони є носіями певного культурного досвіду, допомагають передавати знання від одного покоління до іншого, зберігати мовну спадщину народу. Наприклад, фразеологізми «як риба у воді», «птаха щастя» відображають уявлення про певні поняття в українській культурі.

4. *Комунікативна функція.* Використання фразеологізмів підвищує ефективність комунікації, адже вони дозволяють передавати змістовну інформацію у стислому, концентрованому вигляді. Завдяки цим одиницям можна передати цілу низку значень за допомогою одного або декількох слів, уникнути довгих пояснень, що робить спілкування швидшим та зрозумілішим.

5. *Ідентифікаційна функція.* Фразеологізми допомагають мовцеві ідентифікувати себе з певною соціальною чи культурною групою, проявити свою національну, регіональну або навіть професійну приналежність. Уживання певних фразеологізмів може підкреслювати освіченість, належність до певного кола спілкування, демонструвати знання культурного контексту [57].

Фразеологізми зберігають свою цілісність і не розкладаються на окремі слова без втрати значення. Наприклад, фразеологізм «заварити кашу» означає створити проблемну ситуацію і не може бути зрозумілим при розкладі на окремі слова «заварити» і «кашу».

Фразеологізми є ефективним засобом розвитку комунікативних навичок у

молодших школярів. Навчання фразеології допомагає молодшим школярам: збагачувати словниковий запас (здобувачі освіти знайомляться з новими виразами та їхніми значеннями); розуміти контекст (вивчення фразеологізмів сприяє кращому розумінню текстів, у яких вони трапляються); вдосконалювати мовлення (молодші школярі навчаються використовувати фразеологізми у своєму мовленні, що робить його більш виразним та багатим); розвивати когнітивні здібності (робота з фразеологізмами сприяє розвитку аналітичного мислення, вміння порівнювати та аналізувати).

Важливим аспектом комунікативної значимості фразеологізмів, на думку Я. Чігрін, є їх здатність до інтеграції в різні контексти мовлення. З одного боку, вони є частиною мовленнєвої практики в побутовому спілкуванні, а з іншого – активно використовуються в літературі, журналістиці, політичній риторичі тощо. Їхнє застосування збагачує мовлення здобувачів освіти, розширює їхній лексичний запас, а також сприяє розвитку навичок розуміння метафоричних і переносних значень слів [61].

Таким чином, фразеологізми як комунікативні одиниці мовлення є надзвичайно важливим інструментом для формування комунікативних навичок у молодших школярів. Їх використання на уроках української мови допомагає не тільки засвоювати мову в її багатогранності, але й розвивати мислення, креативність, вміння розуміти підтексти та відтінки значень у мовленнєвих актах. Засвоєння фразеологічних одиниць дозволяє здобувачам освіти ефективніше спілкуватися, розуміти не лише прямий, але й переносний зміст висловлювань, що є важливим для розвитку їхньої мовленнєвої компетентності. Отож, фразеологізми є важливою складовою мовленнєвої діяльності, що значно сприяє розвитку комунікативних навичок у молодших школярів. Вони допомагають зробити процес навчання більш цікавим та ефективним, збагачуючи мовлення молодших школярів та сприяючи їхньому загальному розвитку.

1.2. Формування комунікативних навичок молодших школярів засобами фразеології як науково-педагогічна проблема

Психолого-педагогічні дослідження вказують на те, що молодший шкільний вік є особливо сприятливим для розвитку мовленнєвих здібностей. Здобувачі освіти цього віку швидко засвоюють нові мовленнєві конструкції, активно набувають мовного досвіду та демонструють високу мотивацію до спілкування. Як зазначає К. Пономарьова, комунікація є основою успішної соціалізації особистості, і від рівня розвитку комунікативних навичок залежить не лише академічний успіх, а й здатність молодшого школяра ефективно взаємодіяти у соціумі [33, с. 7-9].

Формування комунікативних навичок – важливий елемент загальної освітньої парадигми початкової школи, оскільки саме в цей період закладаються основи майбутньої мовленнєвої компетентності здобувачів освіти. Важливим аспектом у процесі мовного розвитку є здатність молодших школярів не лише розуміти і застосовувати нові слова, але й успішно використовувати стійкі мовні одиниці, серед яких особливе місце займають фразеологізми.

Фразеологія, як зазначають сучасні науковці, є невід'ємною частиною мовної культури. Вивчення фразеологічних одиниць на уроках української мови сприяє збагаченню мовлення молодших школярів, допомагає формувати в них комунікативні навички і вміння висловлюватися точно та емоційно. Фразеологізми як стійкі мовні одиниці виконують функцію активізації мовленнєвих здібностей. Дослідження показують, що фразеологізми приваблюють здобувачів освіти своєю яскравістю, образністю та культурним наповненням. Вони допомагають розвивати вміння аналізувати мовленнєві ситуації, усвідомлювати контекстуальні значення, що сприяє розвитку не тільки мовленнєвих, а й когнітивних здібностей молодших школярів [2].

Питання формування комунікативних навичок засобами фразеології розглядали багато вчених: серед яких Л. Кулішинко, О. Потебня та Л. Скрипник. Вони зазначають, що фразеологізми мають велику цінність для

розвитку мовлення, оскільки ці стійкі мовні одиниці дозволяють збагачувати мовлення молодших школярів, робити його яскравішим та більш експресивним. За допомогою фразеологізмів можна не лише збільшити словниковий запас молодших школярів, але й розвивати вміння правильно використовувати їх у мовленні залежно від конкретної ситуації спілкування [49, с. 112-116].

Формування комунікативних навичок молодших школярів є одним із ключових завдань сучасної системи освіти. Цей процес має значний вплив на соціальну адаптацію здобувача освіти, її здатність до самореалізації та успішної взаємодії в колективі. Фразеологія є важливим засобом мовленнєвого розвитку, оскільки фразеологічні одиниці не лише збагачують мову, а й сприяють її виразності, емоційній наповненості. Фразеологізми відображають культурні особливості народу, його історію, традиції та ментальність, що робить їх важливим інструментом у процесі навчання мови.

Зокрема, науковці звертають увагу на те, що фразеологія є цінним джерелом для розвитку мовленнєвих здібностей здобувачів освіти. Наприклад, дослідники вказують на важливість інтеграції фразеологізмів у освітній процес початкової школи для формування стійких мовних навичок і розвитку естетичного сприйняття мови. Використання фразеологізмів дозволяє молодшим школярам краще засвоювати складні мовні явища, сприймати їх не лише як лексичні одиниці, а й як виразні засоби спілкування, що сприяє підвищенню їх мовної компетентності.

Проблематика формування комунікативних навичок через фразеологічні одиниці є важливим аспектом лінгводидактики. На думку К. Пономарьової, фразеологізми є цінними елементами культури мови, що допомагають здобувачам освіти оволодіти не лише словниковим запасом, а й навичками виразного та емоційного мовлення. Під час вивчення української мови в початковій школі важливо поєднувати традиційні та інноваційні методи роботи, що дозволяє молодшим школярам краще засвоювати навчальний матеріал і застосовувати його в мовленнєвій практиці [41].

Фразеологія є однією з найважливіших частин мовної системи, що сприяє розвитку мовної культури здобувачів освіти. Фразеологізми, які втілюють в собі історичний досвід, допомагають здобувачам освіти краще зрозуміти структуру мови, розширюють їхній словниковий запас та розвивають здатність до абстрактного мислення. Згідно з дослідженнями, проведеними на основі анкетування вчителів і молодших школярів, саме робота з фразеологізмами дозволяє активізувати мовленнєву діяльність здобувачів освіти, стимулювати їх до участі в освітньому процесі.

Практичний досвід роботи з фразеологією в початковій школі свідчить про ефективність таких методів навчання, як інтерактивні ігри, моделювання ситуацій, тренінги та аналітичне читання текстів. Ю. Макаренко наголошує, що фразеологізми є важливим засобом збагачення мовлення молодших школярів, оскільки вони допомагають розширити словниковий запас, активізувати творче мислення та сприяють глибшому розумінню культури рідного народу [25].

Одним з основних підходів у сучасній методиці навчання є орієнтація на дослідницьку діяльність здобувачів освіти, яка передбачає активне залучення їх до аналізу мовних явищ. У цьому контексті змістова лінія «Досліджуємо мовні явища», запропонована у Типовій освітній програмі для початкової школи, спрямована на розвиток мовної культури шляхом роботи з фразеологізмами. Такий підхід дозволяє молодшим школярам не лише засвоювати нові лексичні одиниці, але й розвивати комунікативні навички на основі порівняння, узагальнення та творчого використання мовних засобів. Також реалізація змістової лінії «Досліджуємо мовні явища» в початковій школі сприяє розвитку здатності здобувачів освіти до дослідження мовних явищ. Фразеологізми, будучи складною одиницею мови, допомагають молодшим школярам не лише краще зрозуміти мову, а й використовувати її у своєму повсякденному мовленні, що є важливим етапом у формуванні комунікативної компетентності. Робота з фразеологізмами допомагає здобувачам освіти розвивати вміння аналізувати текст, виявляти зв'язки між мовними явищами та критично оцінювати інформацію, яку вони отримують [60, с. 187-196].

Робота з фразеологізмами в початковій школі передбачає використання різних методичних прийомів, які сприяють активізації мовленнєвої діяльності здобувачів освіти. Один із ключових методів – це робота з текстом, яка передбачає аналіз та тлумачення фразеологізмів, виявлення їх значень та ролі в контексті. Молодші школярі не лише вчать запам'ятовувати фразеологічні вирази, але й активно використовувати їх у своєму мовленні. За даними досліджень, одним із найбільш ефективних методів є ситуативне використання фразеологізмів у навчальних іграх, що дозволяє молодшим школярам краще засвоювати їх значення та вживання.

Крім того, важливим елементом методики є інсценування ситуацій, що стимулюють здобувачів освіти до використання фразеологізмів у конкретних мовленнєвих контекстах. Це дозволяє молодшим школярам не лише засвоювати лексичні значення фразеологізмів, але й розвивати вміння використовувати їх у повсякденному житті. Така діяльність сприяє розвитку навичок спілкування, допомагає здобувачам освіти оволодівати новими мовними засобами, що робить їх мовлення більш виразним та емоційно насиченим [56, с. 57-59].

Під час роботи з фразеологізмами важливо звертати увагу на етнокультурний аспект, оскільки фразеологія є відображенням культурного та історичного досвіду народу. Знайомство з культурними кодами, зафіксованими у фразеологічних виразах, дозволяє молодшим школярам краще зрозуміти рідну мову і розвиває їхнє почуття національної ідентичності. Наприклад, вивчення фразеологізмів, пов'язаних з народними традиціями, дозволяє здобувачам освіти глибше зрозуміти культурні особливості свого народу.

Фразеологія є не лише джерелом збагачення мовлення, але й важливим інструментом для розвитку критичного мислення. Використання фразеологізмів вимагає від здобувачів освіти розуміння підтексту та глибокого значення висловів, що сприяє розвитку аналітичних навичок. Молодші школярі вчать не лише розпізнавати значення фразеологічних одиниць, але й правильно використовувати їх у мовленнєвій практиці.

Використання інтерактивних методів, таких як рольові ігри, дискусії, групові завдання, сприяє активному залученню здобувачів освіти у процес навчання та розвитку їхніх комунікативних навичок. Вивчення фразеологізмів у контексті допомагає здобувачам освіти краще зрозуміти їх значення та правильне використання. Наприклад, аналіз текстів, що містять фразеологізми, допомагає молодшим школярам побачити їх у реальних мовленнєвих ситуаціях. Використання мультимедійних засобів, таких як відео, аудіозаписи, інтерактивні презентації, допомагає зробити процес вивчення фразеології більш цікавим та захоплюючим для молодших школярів освіти. Врахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти, їхнього рівня підготовки та інтересів, дозволяє ефективніше формувати комунікативні навички [44, с. 18-24].

Для успішного формування комунікативних навичок молодших школярів за допомогою фразеології необхідно використовувати ефективні педагогічні методи та підходи (рис. 1.3.)

Рис. 1.3. Педагогічні методи та підходи формування комунікативних навичок здобувачів початкової освіти

Формування комунікативних навичок молодших школярів засобами фразеології стикається з низкою викликів, серед яких: недостатнє використання фразеологізмів у підручниках та навчальних програмах; відсутність систематичної роботи з фразеологією у початковій школі; недостатня підготовка вчителів до використання фразеологізмів у освітньому процесі.

Водночас, перспективи використання фразеології для розвитку комунікативних навичок є значними. Це вимагає розробки нових методичних підходів, удосконалення навчальних матеріалів та підвищення кваліфікації вчителів.

Отже, використання фразеологізмів у освітньому процесі початкової школи є важливим засобом формування комунікативної компетентності здобувачів освіти. Фразеологічні одиниці дозволяють збагачувати мовлення молодших школярів, розвивати їхнє критичне мислення та мовну культуру. Використання інтерактивних методів роботи з фразеологізмами робить процес навчання більш цікавим і захоплюючим, що стимулює здобувачів освіти до активної участі в освітньому процесі. Впровадження фразеології в уроки української мови допомагає формувати в молодших школярів комунікативні навички, необхідні для їхньої успішної соціалізації та самореалізації у майбутньому.

Таким чином, формування комунікативних навичок молодших школярів засобами фразеології є важливою науково-педагогічною проблемою, яка потребує комплексного підходу та активної роботи як науковців, так і практикуючих педагогів.

1.3. Аналіз програм, підручників з української мови щодо наявності засобів фразеології

Для більш детального аналізу навчальних програм з української мови для здобувачів освіти 1-4 класів важливо розглянути змістові лінії, в яких можуть використовуватись фразеологізми та інші засоби образного мовлення.

Програми для цих класів мають чітко визначену структуру, спрямовану на розвиток комунікативної, читацької та мовленнєвої компетентності здобувачів початкової освіти [28].

Програма для 1-2 класів орієнтована на формування мовленнєвої компетентності через розвиток базових умінь і навичок спілкування. Важливими змістовими лініями, у межах яких можуть використовуватися фразеологізми, є «Взаємодіємо усно», «Театралізуємо» та «Досліджуємо мовлення». Лінія «Взаємодіємо усно» передбачає навчити молодших школярів сприймати та аналізувати усну інформацію під час реальної мовленнєвої практики, такої як діалоги або обговорення в парах чи групах. Це є чудовою можливістю для ознайомлення здобувачів початкової освіти з фразеологізмами, які часто використовуються в повсякденному мовленні. Наприклад, під час діалогів можна вводити такі фразеологічні звороти, як «тримати язик за зубами» або «мокра курка», що допоможе молодшим школярам зрозуміти їх значення через контекст і сприяти розвитку мовної компетентності [55].

Змістова лінія «Театралізуємо» націлена на навчання здобувачів освіти моделювати різні ситуації спілкування та досліджувати як вербальні, так і невербальні засоби комунікації. Фразеологізми в цьому випадку можуть використовуватися для підсилення драматичних ролей у театралізованих виступах, інсценізаціях казок та віршів. Молодші школярі, використовуючи фразеологічні звороти для емоційної виразності персонажів, краще оволодівають мовленнєвою компетентністю і навчаються правильно передавати емоції та думки в процесі комунікації.

Змістова лінія «Досліджуємо мовлення» дозволяє здобувачам освіти отримати базові знання про мовні явища. Досліджуючи засоби вираження думок, такі як лексика і фразеологія, здобувачі початкової освіти можуть експериментувати з фразеологічними зворотами, що сприяє розвитку їхнього мовлення та образного мислення. Це дозволяє молодшим школярам розвивати аналітичні здібності, оскільки вони вчаться розпізнавати фразеологічні звороти, інтерпретувати їх значення та правильно застосовувати у власних

висловлюваннях.

Програма для молодших школярів 3-4 класів акцентує увагу на подальшому розвитку мовленнєвої та комунікативної компетентностей. Особлива увага приділяється роботі з текстами різних жанрів, стилів та видів, що сприяє розширенню мовного кругозору молодших школярів. У змістовій лінії «Працюємо з текстами» здобувачі початкової освіти працюють з художніми текстами, де фразеологізми використовуються як важливі засоби художньої виразності. Молодші школярі вчать не лише знаходити фразеологічні звороти у текстах, але й розуміти їхнє значення у контексті твору. Наприклад, при аналізі байок чи казок здобувачі освіти можуть шукати фразеологізми, пояснювати їх роль у тексті та застосовувати отримані знання у власному мовленні [28].

Змістова лінія «Досліджуємо мовні явища» націлена на аналіз лексичних і граматичних конструкцій української мови, включно з фразеологією. Здобувачі освіти отримують можливість аналізувати фразеологічні вирази та використовувати їх у власних усних і письмових висловлюваннях. Важливим аспектом цієї роботи є розвиток здатності здобувачів початкової освіти доречно використовувати стійкі вирази, прислів'я та приказки, що допомагає зробити їхнє мовлення більш живим і образним.

Також у програмі для 3-4 класів значне місце займає змістова лінія «Досліджуємо світ дитячої книги та медіа». Молодші школярі знайомляться зі світом книг, казок та художніх творів, де широко використовуються фразеологізми. Це допомагає здобувачам освіти не лише краще розуміти текст, але й збагачувати власне мовлення, застосовуючи фразеологічні звороти, які вони засвоюють через читання й аналіз літературних творів.

Підручники для 1-го класу, зокрема «Буквар» К. Пономарьової [34], мають обмежене використання засобів фразеології через початковий рівень навчання читанню та письму. Однак, фразеологічні засоби все ж можна знайти в певних формах, що сприяє поступовому ознайомленню здобувачів початкової освіти з цими мовними елементами. У «Букварі» використано скоромовки, загадки та

казки, що є частиною народної творчості, де можна знайти фразеологізми. Наприклад, скоромовки часто містять вирази, які сприяють розвитку правильного мовлення та допомагають молодшим школярам ознайомитися з образними мовними конструкціями. Це може бути перший крок до розуміння фразеологізмів. У підручнику можна знайти завдання, що включають роботу з народними висловами та прислів'ями. Вони допомагають здобувачам освіти усвідомлювати моральну та повчальну функцію цих фразеологічних виразів, навіть якщо вони не подаються як окремий аспект навчання. Через завдання на пояснення значення слів і фраз молодші школярі можуть отримувати знання про фразеологічні одиниці. Наприклад, у завданнях на пошук синонімів або антонімів можуть бути використані прості фразеологізми, як «сіяти добро», «тримати язик за зубами».

Підручники з української мови та літературного читання для 2-го класу, зокрема ті, що створені К. Пономарьовою та О. Савченко [35; 36; 45], містять засоби фразеології, хоча вони подані непрямо, переважно через роботу з текстами, прислів'ями, приказками та іншими засобами народної творчості.

У підручнику К. Пономарьової (2019) [34; 35] фразеологічні засоби включені як частина вправ на розуміння тексту та збагачення мовлення. Наприклад, у розділі, де молодші школярі читають тексти й вірші, використовуються фразеологічні вирази, які допомагають краще зрозуміти образи та емоції персонажів. Наприклад, у вірші Валентина Бичка «Літо, до побачення!» використано вираз «поля квітучі», що несе образність. У вправі, де здобувачі освіти обговорюють повідомлення «Щебетунчика» та інших персонажів, наведено вираз «мовчати, як риба» для ілюстрації способу мовлення. Прислів'я використовують як засіб навчити молодших школярів користуватися фразеологічними виразами, наприклад, прислів'я: «Хто багато читає, той багато знає».

Здобувачам освіти запропоновано завдання створити власні речення із фразеологічними виразами. Наприклад, у розділі, де здобувачі початкової освіти складають речення з поданих слів, фразеологізми можуть бути

використані для підсилення образності та емоційності висловлювання (наприклад, «працює як бджілка» для характеристики активної дії) [34].

У підручнику під керівництвом О. Савченко [45] акцент зроблено на розвитку мовленнєвої та читацької компетентностей через засвоєння народної творчості. Авторка подає фразеологію через використання прислів'їв, приказок і казок, що використовуються для ознайомлення молодших школярів із народною мудрістю. Наприклад, прислів'я «Де сила не візьме, там розум допоможе» або «Сім разів відмір, один раз відріж» навчають здобувачів освіти обдумувати свої рішення та бути мудрим. У казці «Дрізд і голуб» використано прислів'я «Добре того вчити, хто хоче все знати», що має фразеологічний характер і слугує головною моральною ідеєю казки. Молодші школярі вчать розуміти такі вирази та застосовувати їх у власному мовленні. У вірші Дмитра Павличка «Небеса прозорі, мов глибінь ріки» є приклади порівнянь-образів, які теж належать до фразеологічних засобів: «падають, як зорі, з явора листки». Такі вирази використовуються для розвитку інтонаційної виразності мовлення.

У розділі про колискові, лічилки та мирилки застосовуються пестливі форми та образні вирази, наприклад, «Ой на котка воркота, на дитину дрімота» або «Вийди, вийди, сонечко». Ці фразеологізми допомагають здобувачам освіти зрозуміти лексичне багатство української мови та її виразність, а також сприяють розвитку інтонаційної виразності мовлення у здобувачів початкової освіти [45].

Обидва підручники містять значний обсяг фразеологічних виразів, що інтегруються в освітній процес через роботу з текстами, народною творчістю та завданнями на створення власних висловлювань. Це сприяє розвитку мовленнєвої культури та збагаченню лексичного запасу здобувачів початкової освіти.

У підручниках для 3-4 класів, таких як підручники К. Пономарьової, О. Савченко та М. Вашуленка [5; 6; 7; 8; 37; 38; 46; 47], використання фразеологізмів є невід'ємною частиною освітнього процесу. Фразеологічні вирази широко застосовуються в завданнях на роботу з художніми текстами, а

також у творчих вправах, де здобувачі початкової освіти мають можливість застосовувати фразеологізми у власному мовленні. Це допомагає молодшим школярам не лише засвоювати нові мовні одиниці, але й краще розуміти емоційну та художню виразність текстів.

Аналіз підручників з української мови та літературного читання для 3-го класу, зокрема від авторів К. Пономарьової, О. Савченко та М. Вашуленка, показує, що фразеологічні засоби активно збагачують мовлення здобувачів початкової освіти. Фразеологізми, прислів'я, приказки, а також інші виразні мовні засоби є частиною освітнього процесу і використовуються в різних контекстах.

У підручнику К. Пономарьової (2020) [37; 38] знаходимо завдання, де здобувачів початкової освіти працюють із прислів'ями. Наприклад, вони можуть побачити вирази на кшталт: «Знання людині – що крила пташині». Здобувачам освіти потрібно проілюструвати такий фразеологізм. Такі завдання допомагають молодшим школярам зрозуміти образність висловлювань і їх значення у різних контекстах. В одному з розділів молодшим школярам пропонується знайти і пояснити переносне значення слів у вірші Максима Рильського «Тиха, задумлива осінь спускається». Здобувачам освіти необхідно зрозуміти образні вислови та порівняння, які використовує поет для опису осені, наприклад: «осінь спускається».

У підручнику від М. Вашуленка [7; 8] також знаходимо численні приклади фразеологічних виразів. Наприклад, у вірші «Осінь пензлика взяла» використано такі фрази, як «малювати почала», «палахкотять калина». Молодшим школярам треба знайти в тексті переносні значення і пояснити їх. Завдання із скоромовками та прислів'ями також є важливим елементом навчання. Здобувачі освіти читають скоромовки і пояснюють їх зміст, що допомагає їм зрозуміти, як працює образність у мовленні.

У всіх підручниках для 3-го класу фразеологізми представлені через роботу з прислів'ями, приказками, віршами та іншими художніми текстами. Вони використовуються як важливий елемент формування мовної та

комунікативної компетентностей здобувачів початкової освіти.

Аналіз підручників для 4-го класу з української мови та літературного читання від різних авторів (М. Вашуленко, К. Пономарьова, Л. Варзацька, М. Захарійчук) показує, що фразеологізми використано як важливий засіб збагачення мовлення молодших школярів.

У підручнику М. Вашуленка (2021) [9; 10] на сторінках здобувачі освіти виконують завдання з використанням прислів'їв і фразеологізмів. Наприклад, завдання передбачають складання речень із фразеологізмами, а також пояснення їхнього значення. Один із прикладів: «Хліб – усьому голова». Молодші школярі повинні пояснити, що означає цей вираз і скласти речення, використовуючи його у відповідному контексті.

Завдання у підручнику К. Пономарьової (2021) [39] передбачають роботу з прислів'ями та приказками. Наприклад, у вправі потрібно скласти речення з фразеологізмами і пояснити їх значення: «Слово до слова – зложиться мова. Здобувачам освіти пропонується також знайти фразеологічні вирази в текстах і пояснити, як вони допомагають розкрити зміст твору.

У підручнику Л. Варзацької (2021) [12] здобувачів початкової освіти працюють із текстами, де знаходимо фразеологізми. Наприклад, є завдання на пошук фразеологічних зворотів у художніх творах і пояснення їхньої образності та емоційної виразності.

У підручнику М. Захарійчук (2021) [21] розташовані вправи на аналіз прислів'їв та фразеологізмів. Наприклад, у завданні потрібно пояснити прислів'я: «Від теплого слова й лід розмерзається». Це допомагає здобувачам освіти усвідомити, як фразеологічні вирази збагачують мовлення і підкреслюють емоційний зміст.

Також у підручниках часто знаходимо прислів'я, які сприяють розвитку логічного мислення та розширенню лексичного запасу молодших школярів. Наприклад, прислів'я «Робота не вовк – у ліс не втече» або «Хліб усьому голова» допомагають здобувачам освіти зрозуміти, як фразеологізми можуть передавати мудрість народу і бути частиною повсякденного мовлення.

Пояснення значення фразеологізмів у текстах сприяє розвитку мовної інтуїції та вміння молодших школярів правильно використовувати стійкі звороти в контексті.

У всіх проаналізованих підручниках є завдання, спрямовані на вивчення фразеологізмів. Це завдання на пояснення значення фразеологічних зворотів, роботу з прислів'ями та приказками, а також використання фразеологізмів у контексті для збагачення мовлення здобувачів початкової освіти.

Отже, використання фразеологічних зворотів у навчальних програмах та підручниках для 1-4 класів є важливою складовою процесу формування комунікативної компетентності молодших школярів. Фразеологія допомагає збагачувати мовлення здобувачів початкової освіти, розвивати їхнє мовленнєве чуття, критичне мислення та здатність використовувати образні засоби мови в комунікації. Інтеграція фразеологізмів у різні форми навчальної діяльності, такі як мовні ігри, інсценізації, робота з текстами та творчі вправи, сприяє підвищенню якості освітнього процесу та кращому засвоєнню матеріалу молодшими школярами.

Таким чином, аналіз навчальних програм та підручників показує, що для ефективного формування комунікативних навичок молодших школярів за допомогою фразеології необхідно впроваджувати систематичний підхід та сучасні методи навчання, оновлювати навчальні матеріали та підвищувати кваліфікацію вчителів.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЩОДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ФРАЗЕОЛОГІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

2.1. Стан сформованості комунікативних навичок здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови

Формування комунікативних навичок у здобувачів початкової освіти є важливим аспектом сучасного освітнього процесу, оскільки розвиток здатності до ефективної комунікації визначає успішність не лише в навчанні, але й у подальшому соціальному житті молодших школярів. У цьому контексті фразеологія, як частина української мовної системи, може слугувати ефективним засобом для збагачення мовного арсеналу здобувачів освіти та вдосконалення їхніх комунікативних умінь.

Для визначення рівня сформованості комунікативних навичок здобувачів початкової освіти на уроках української мови із застосуванням фразеологічних одиниць ми проводили емпіричне дослідження, яке проходило в три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний .

На початковому (констатувальному) етапі дослідницько-експериментальної роботи було проведено аналіз стану сформованості комунікативних навичок здобувачів початкової освіти на уроках української мови із застосуванням фразеологічних одиниць. Мета цього аналізу визначення рівня знань і вмінь молодших школярів у сфері комунікативної компетентності та їхнього вміння використовувати фразеологічні вирази у мовленні. Для діагностики та оцінки рівня сформованості комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти на уроках було виділено такі критерії: когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий. Відповідно до цих критеріїв визначено три рівні: високий, середній і низький.

Характеристику кожного критерію наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Критерії та показники сформованості комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови

Критерії	Показники
Когнітивний критерій	Здобувач початкової освіти усвідомлює важливість виконання правил взаємодії під час спілкування і розуміє, що дотримання цих правил є необхідним для ефективної комунікації. Володіє різноманітними формами та засобами спілкування, зокрема розуміє значення фразеологічних одиниць і здатен використовувати їх у своєму мовленні, що сприяє збагаченню мовленнєвого арсеналу. Має знання про основні фразеологічні звороти української мови та розуміє їхні образні та культурні значення. Здатен використовувати фразеологізми для передачі змісту в різних комунікативних ситуаціях, адаптуючи їх до контексту розмови.
Емоційно-ціннісний критерій	Здобувач початкової освіти здатен розпізнавати емоційні стани та почуття інших людей на основі їхньої мови тіла (жести, інтонації, міміка, поза) та використовувати ці знання для побудови адекватної комунікативної взаємодії. Виявляє емоційну включеність у процес спілкування, проявляє увагу, концентрацію та оптимістичний настрій під час участі в мовленнєвих актах. Розуміє емоційне забарвлення фразеологізмів і використовує їх для вираження почуттів, настроїв або оцінок у своєму мовленні. Відчуває емоційний відгук на вислови, зокрема фразеологічні одиниці, що використовуються співрозмовниками, і вміє інтерпретувати їх у контексті спілкування.
Поведінковий критерій	Здобувач початкової освіти дотримується правил культури поведінки в соціальному середовищі, виявляє повагу до оточуючих, особливо близьких людей та батьків, проявляє доброзичливість і емпатію. Здатен висловлювати власні оцінки щодо своєї поведінки та поведінки інших, використовує фразеологічні вирази для аргументації своїх суджень та для більш точної передачі власної позиції. Пояснює та деталізує свої висловлювання з використанням фразеологічних одиниць, що допомагає робити мовлення більш виразним і переконливим. Усвідомлює важливість дотримання моральних та етичних норм поведінки під час спілкування і використовує фразеологізми для вираження моральних принципів або оцінки моральних вчинків. Демонструє вміння регулювати свою поведінку залежно від ситуації спілкування, використовуючи фразеологізми для адаптації до різних комунікативних умов та контекстів.

Для оцінки сформованості комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови було визначено три рівні: високий, середній та низький. Ці рівні відображають ступінь розвитку в кожному з трьох критеріїв – когнітивному, емоційно-ціннісному та поведінковому [42].

Високий рівень. Здобувач початкової освіти впевнено володіє знаннями про фразеологічні одиниці, їхні значення та вміє застосовувати їх у мовленні для різних комунікативних цілей. Свідомо використовує фразеологізми в спілкуванні, розуміючи їхні образні, стилістичні та культурні аспекти, може легко адаптувати використання фразеологізмів до контексту спілкування, забезпечуючи точність і виразність мовлення. Здатен точно визначати емоційні стани співрозмовників на основі невербальних сигналів і враховувати це в спілкуванні. Емоційно включений у процес комунікації, виявляє високий рівень уваги, зацікавленості та оптимізму. Розуміє емоційне забарвлення фразеологізмів і вміє їх використовувати для вираження емоцій та почуттів у відповідних ситуаціях. Чітко дотримується етичних та культурних норм поведінки під час спілкування, проявляючи повагу до оточуючих. Здатен аргументовано оцінювати власну поведінку та поведінку інших за допомогою фразеологізмів, пояснювати свою позицію та захищати її. Демонструє високий рівень соціальної відповідальності та моральної свідомості, використовуючи фразеологізми для вираження моральних суджень.

Середній рівень. Здобувач початкової освіти має загальне розуміння фразеологізмів, знає кілька базових виразів і може використовувати їх у знайомих ситуаціях, хоча часом допускає неточності в контекстуальному застосуванні. Розуміє загальне значення фразеологізмів, але не завжди усвідомлює їхні стилістичні або культурні особливості. Використовує фразеологізми переважно в стандартних мовленнєвих ситуаціях, хоча може мати труднощі з адаптацією до нового контексту. Вміє розпізнавати емоційні стани інших людей на основі невербальних сигналів, але не завжди точно інтерпретує ці стани. Виявляє помірну емоційну включеність у комунікативний процес, але

часом може відволікатися або не повністю зосереджуватись. Розуміє емоційне забарвлення деяких фразеологізмів, але не завжди може вірно підібрати їх до ситуації. Здебільшого дотримується правил культури поведінки, але іноді потребує підказок чи нагляду дорослих для коректної взаємодії. Може формулювати оцінні судження щодо своєї поведінки та поведінки інших, але не завжди може чітко обґрунтувати їх за допомогою фразеологізмів. Демонструє загальну повагу до норм етичної поведінки, проте не завжди використовує фразеологізми для вираження моральних принципів.

Низький рівень. Здобувач початкової освіти має обмежене або поверхнєве розуміння фразеологізмів, знає лише кілька базових виразів і рідко використовує їх у мовленні. Часто неправильно інтерпретує фразеологічні одиниці, не враховує їхнє стилістичне або культурне забарвлення. Виявляє значні труднощі з адаптацією фразеологізмів до комунікативного контексту, часто уникає їх використання у своєму мовленні. Має труднощі з розпізнаванням емоційних станів інших людей на основі невербальних сигналів, часто не враховує їх у спілкуванні. Виявляє низький рівень емоційної включеності в комунікацію, часто відволікається або не проявляє зацікавленості. Не розуміє або неправильно інтерпретує емоційне забарвлення фразеологізмів, рідко використовує їх для вираження емоцій. Не завжди дотримується правил культури поведінки, часто потребує зовнішнього контролю або корекції з боку дорослих. Виявляє труднощі в формулюванні оцінних суджень щодо своєї поведінки та поведінки інших, рідко використовує фразеологізми для аргументації. Має слабо розвинуте усвідомлення моральних норм та не використовує фразеологізми для вираження або оцінки моральних принципів [43, с. 15-19].

Наше дослідження проводилось на базі REPUBLIC LYCEUM м. Луцька [63] та охопило 14 здобувачів освіти 3-А класу (7 хлопців та 7 дівчат) та 15 молодших школярів 3- Б класу (7 хлопців та 8 дівчат). 3-Б клас був контрольний та навчався за освітньою програмою відповідно до Державного стандарту, 3-А клас був експериментальний та навчався за методикою формування комунікативних навичок молодших школярів засобами фразеології,

яку ми розробили.

Для діагностики рівня сформованості комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти на уроках української мови засобами фразеології ми розробили систему завдань, спрямованих на виявлення когнітивного компоненту. Когнітивний критерій оцінює здатність здобувачів початкової освіти до розуміння та усвідомлення мовних норм, зокрема використання фразеологічних одиниць, а також їх здатність до логічного та критичного мислення під час комунікативної діяльності.

Завдання цього блоку педагогічного експерименту були спрямовані на оцінку аспектів когнітивної компетентності здобувачів початкової освіти: знання і розуміння фразеологізмів (молодші школярі мали продемонструвати знання значення фразеологічних одиниць та здатність їх правильно використовувати в мовленні); здатність до аргументації (здобувачам освіти пропонувалося пояснити, чому той чи інший фразеологізм доречно використовувати в конкретній комунікативній ситуації); адаптація фразеологізмів до контексту (оцінювалася здатність молодших школярів добирати фразеологічні звороти залежно від теми бесіди або мовленнєвої ситуації).

Для діагностики когнітивного компонента використали методику «Ранкова зустріч» (Додаток Б) [4], яка була адаптована для вивчення фразеології на уроках української мови. Метою методики було виявлення здатності молодших школярів висловлювати власну точку зору, уважно слухати і враховувати думки інших, а також аналізувати й обговорювати їх з використанням фразеологічних зворотів. Результати дослідження рівнів сформованості комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти на уроках української мови засобами фразеології за когнітивним критерієм наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Рівні сформованості комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови за когнітивним критерієм 3-А класу

Рівень	%	Кількість молодших школярів
Високий	21%	3
Середній	50%	7
Низький	29%	4

Рівні сформованості комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови за когнітивним критерієм 3-Б класу

Рівень	%	Кількість молодших школярів
Високий	26%	4
Середній	40%	6
Низький	34%	5

За результатами діагностичного дослідження було визначено, що з 3-А класу до високого рівня сформованості комунікативної компетентності за когнітивним критерієм належить 21% молодших школярів (3 особи), а з 3-Б класу 26% молодших школярів (4 особи). Ці здобувачі початкової освіти демонструють глибоке розуміння фразеологічних виразів, активно використовують їх у мовленні та здатні адекватно адаптувати їх до різних комунікативних ситуацій. Вони впевнено аргументують власну точку зору, використовують фразеологізми для підкреслення емоційного або стилістичного забарвлення свого висловлювання. Такі молодші школярі легко інтегрують фразеологічні одиниці в мовлення, розуміють їхню образність і вміло

добирають відповідні вирази залежно від контексту.

Найбільша кількість здобувачів початкової освіти 3-А класу, а саме 50% (7 осіб), та 3-Б класу - 40% (6 осіб), продемонстрували середній рівень сформованості комунікативної компетентності за когнітивним критерієм. Ці здобувачі освіти мають базові знання про фразеологізми та можуть використовувати їх у стандартних мовленнєвих ситуаціях. Проте їхнє розуміння фразеологічних одиниць не завжди є глибоким, що призводить до помилок у виборі фразеологічних виразів у нових або нестандартних комунікативних умовах. Аргументація їхніх висловлювань часом є недостатньо чіткою, але вони намагаються застосовувати фразеологізми для покращення виразності мовлення.

До низького рівня 3-А класу належить 29% молодших школярів (4 особи) та 34% 3-Б класу здобувачів освіти (5 осіб). Ці здобувачі освіти мають труднощі з розумінням і використанням фразеологізмів. Їхнє знання фразеологічних одиниць є обмеженим, вони часто плутають їх або трактують неправильно, не усвідомлюючи образного чи стилістичного забарвлення виразів. Такі молодші школярі зазвичай уникають фразеологізми у мовленні та не здатні аргументовано пояснити свою точку зору або правильно адаптувати фразеологічні вирази до конкретних ситуацій. Їм потрібна додаткова підтримка та робота для розвитку цих навичок.

Отримані результати свідчать про те, що більшість здобувачів початкової освіти 3-А класу (71%, середній і високий рівні), 3-Б класу (66%, середній і високий рівні), мають певний рівень сформованості когнітивної компетентності, пов'язаної з використанням фразеологізмів, проте лише невелика частка 3-А класу (21%) та 3-Б класу (26%) досягає високих показників. Це вказує на необхідність подальшої систематичної роботи над розвитком когнітивних навичок, зокрема глибшого розуміння фразеологічних одиниць та їхнього застосування в комунікативних ситуаціях. Низький рівень у 29% молодших школярів 3-А та 34% 3-Б класів, свідчить про потребу в додаткових навчальних заходах для поглиблення знань і практичних навичок

використання фразеології у мовленні.

Для оцінки рівня сформованості комунікативних навичок здобувачів початкової освіти за емоційно-ціннісним критерієм використовували методику «Акваріум» (Додаток В) [18, с. 45-51]. Ця методика дозволяє виявити, наскільки молодші школярі здатні емоційно і критично підходити до спілкування, використовуючи фразеологічні засоби. Це сприяє формуванню у здобувачів початкової освіти умінь вести дискусії, виражати свої емоції та думки через фразеологізми, а також розвиває емпатію та взаєморозуміння.

Метою названої методики є виявлення здатності здобувачів освіти до аналізу різних точок зору, критичного мислення, емоційного сприйняття інформації та їхнього вміння реагувати на думки інших під час дискусії. Методика також допомагає оцінити здатність здобувачів початкової освіти сприймати різні погляди та шукати компроміси в суперечливих ситуаціях.

Результати дослідження рівнів сформованості комунікативної компетентності молодших школярів початкової школи на уроках української мови засобами фразеології за емоційно-ціннісним критерієм наведено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Рівні сформованості комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови за емоційно-ціннісним критерієм 3-А класу

Рівень	%	Кількість здобувачів освіти
Високий	28,5%	4
Середній	43%	6
Низький	28,5%	4

Рівні сформованості комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови за емоційно-ціннісним критерієм 3-Б класу

Рівень	%	Кількість здобувачів освіти
Високий	20%	3
Середній	47%	7
Низький	33%	5

За результатами діагностичного дослідження ми з'ясували, що до високого рівня сформованості комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови за емоційно-ціннісним критерієм належить 28,5% молодших школярів (4 особи) 3-А класу та 20% молодших школярів (3 особи) 3-Б класу. Здобувачі освіти цих груп активно демонструють здатність до емоційного реагування під час спілкування та дискусій. Вони не тільки чітко висловлюють свої думки за допомогою фразеологізмів, але й уважно слухають думки інших, проявляючи емпатію та взаєморозуміння. Такі молодші школярі вміють конструктивно вести дискусію, враховуючи різні точки зору, і використовують фразеологізми для підсилення емоційного забарвлення свого мовлення. Вони здатні критично мислити, аналізувати ситуації та робити висновки на основі обговорених аргументів.

Найбільша частка здобувачів початкової освіти, а саме 43% 3-А (6 осіб) та 47% 3-Б (7 осіб), показали середній рівень сформованості комунікативної компетентності за емоційно-ціннісним критерієм. Ці здобувачі освіти здатні використовувати фразеологізми у мовленні, але роблять це менш впевнено та емоційно, порівняно з молодшими школярами високого рівня. Вони можуть брати участь у дискусіях і проявляти емоційне реагування, але не завжди вміють чітко аргументувати свої думки або виразити власну позицію через фразеологізми. У деяких випадках їм бракує емпатії та здатності до критичного аналізу аргументів опонентів. Їхнє емоційне сприйняття часто виявляється

поверхневим, і вони можуть уникати глибокого аналізу ситуацій.

До низького рівня належить 28,5% здобувачів початкової освіти 3-А класу (4 особи) та 33% здобувачів початкової освіти 3-Б класу (5 осіб). Ці молодші школярі виявляють значні труднощі в емоційному реагуванні на ситуації та висловлювання інших учасників спілкування. Вони рідко використовують фразеологізми або роблять це невпевнено та неадекватно. Їм важко брати активну участь у дискусіях, вони не проявляють емпатії до думок і емоцій однокласників, а також не вміють критично осмислювати ситуацію або висловлювання. Здобувачі освіти цього рівня потребують додаткової уваги та підтримки для розвитку своїх комунікативних навичок і емоційної компетентності.

Отримані результати показують, що більшість здобувачів освіти 3-А класу (71,5%, об'єднані показники високого та середнього рівнів) та 3-Б класу (67%, об'єднані показники високого та середнього рівнів) мають достатній рівень сформованості емоційно-ціннісного компонента комунікативної компетентності. Проте лише 28,5% 3-А та 20% 3-Б демонструють високий рівень емоційного реагування та вміння використовувати фразеологізми для вираження емоцій та аргументів. Значна частина молодших школярів 3-А (43%) та 3-Б (47%) перебуває на середньому рівні, що свідчить про необхідність вдосконалення їхніх навичок у цій сфері. Низький рівень у 3-А у 28,5% та у 3-Б у 33% здобувачів початкової освіти вказує на потребу в додатковій педагогічній роботі для розвитку їхніх комунікативних і емоційних компетенцій.

Результати дослідження за даним критерієм свідчать про те, що значна кількість молодших школярів здатна проявляти емоційну реакцію та брати участь у дискусіях із використанням фразеологізмів, проте більшість здобувачів початкової освіти потребує подальшого розвитку цих навичок.

Для оцінки рівня сформованості комунікативних навичок здобувачів початкової освіти за поведінковим критерієм у контексті формування комунікативної компетентності засобами фразеології на уроках української мови використовується методика «Правила поведінки» (Додаток Г) [26, с. 76-80],

спрямована на аналіз поведінки здобувачів освіти у мовленнєвій діяльності та їхнє вміння дотримуватися норм етикету й моральних принципів у комунікації. Метою діагностики було виявити рівень сформованості у молодших школярів умінь використовувати фразеологізми, що описують поведінкові норми, у своїх висловлюваннях. Оцінити здатність здобувачів початкової освіти застосовувати комунікативні навички під час соціальної взаємодії, дотримуючись правил етикету, поваги до співрозмовника та загальних моральних принципів.

Під час цієї діагностики ми оцінювали рівень використання здобувачами освіти фразеологізмів у процесі висловлювання оцінних суджень про поведінку (свою та інших). Вміння визначити, наскільки молодші школярі усвідомлюють необхідність дотримання моральних норм та культурних звичок у мовленнєвій взаємодії. А також аналізували, як здобувачі освіти аргументують свою позицію та чи використовують вони фразеологізми для пояснення та оцінки поведінки інших людей.

Результати дослідження рівнів сформованості комунікативної компетентності здобувачі освіти початкової школи на уроках української мови засобами фразеології за поведінковим критерієм наведено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Рівні сформованості комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови за поведінковим критерієм 3-А класу

Рівень	%	Кількість молодших школярів
Високий	29%	4
Середній	50%	7
Низький	21%	3

Рівні сформованості комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови за поведінковим критерієм 3-Б класу

Рівень	%	Кількість молодших школярів
Високий	27%	4
Середній	46%	7
Низький	27%	4

У ході дослідження рівнів сформованості комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови за поведінковим критерієм було визначено, що до високого рівня належить 29% молодших школярів 3-А класу (4 особи) та 27% молодших школярів 3-Б класу (4 особи). Здобувачі освіти цих груп активно використовують фразеологізми для оцінки поведінки, чітко розуміють етичні та моральні норми, демонструють здатність адекватно оцінювати поведінку інших і себе, висловлюючи свої судження через фразеологічні вирази. Молодші школярі з цього рівня легко аргументують свої думки, використовуючи відповідні фразеологізми, які описують правила етикету та ввічливості в різних комунікативних ситуаціях. Вони проявляють високий рівень поваги до співрозмовників, дотримуються моральних норм і демонструють здатність контролювати свою поведінку відповідно до встановлених правил.

Найбільша частка здобувачів початкової освіти, а саме 50% 3-А класу (7 осіб) та 46% 3-Б класу (7 осіб), показали середній рівень сформованості комунікативної компетентності за поведінковим критерієм. Ці здобувачі освіти здатні використовувати фразеологізми для опису та оцінки поведінки, але їхні аргументи не завжди є чіткими або достатньо обґрунтованими. Вони загалом розуміють правила етикету і моральні норми, але не завжди виявляють їх у своїх висловлюваннях повною мірою. Вони використовують фразеологічні вирази в спілкуванні, однак часто роблять це з деякими труднощами або невпевненістю.

Вони потребують додаткового заохочення або підтримки з боку вчителя, щоб краще розуміти значення фразеологізмів та їхнє доречне використання у мовленні.

До низького рівня належить 21% здобувачів початкової освіти (3 особи) 3-А класу та 27% здобувачів початкової освіти (3 особи) 3-Б класу. Молодші школярі цієї групи рідко використовують фразеологізми для оцінки поведінки, і їхні висловлювання часто є поверхневими або недостатньо аргументованими. Вони не завжди розуміють етичні та моральні норми або не можуть їх адекватно виразити через фразеологічні вирази. Їм бракує впевненості в використанні фразеологізмів, що ускладнює їхню здатність аргументувати свою позицію або оцінювати поведінкові аспекти. Здобувачі освіти цього рівня мають низьку здатність до самоконтролю та не завжди дотримуються правил етикету в комунікації.

Отримані результати дослідження показують, що більшість здобувачів початкової освіти 3-А класу (79%, середній і високий рівні) та 3-Б класу (73%, середній і високий рівні) мають певний рівень сформованості поведінкової компетентності, що дозволяє їм використовувати фразеологізми для опису та оцінки поведінки. Проте лише 29% 3-А, та 27% 3-Б класів молодших школярів демонструють високий рівень комунікативної компетентності за поведінковим критерієм, що вказує на потребу подальшої роботи над вдосконаленням навичок етикетної та моральної комунікації у більшості здобувачів початкової освіти.

Молодші школярі, які показали середній і низький рівні, потребують додаткової підтримки для розвитку здатності використовувати фразеологізми для вираження етичних та моральних оцінок, а також для кращого усвідомлення та застосування норм поведінки у мовленнєвій діяльності.

Дослідження показало, що більшість здобувачів початкової освіти здатні використовувати фразеологічні вирази для оцінки поведінки, проте їхні навички потребують подальшого вдосконалення. Педагогічна робота з акцентом на використанні фразеологізмів у комунікативній діяльності сприятиме підвищенню рівня усвідомленості здобувачами освіти етикетних та моральних

норм, що допоможе формувати їхню поведінкову компетентність на вищому рівні.

Узагальнений результат дослідження рівнів сформованості комунікативних навичок здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови за всіма виділеними критеріями (когнітивним, емоційно-ціннісним та поведінковим) на констатувальному етапі експерименту представлено у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Рівні сформованості комунікативних навичок здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови на констатувальному етапі 3-А класу

Критерії	Когнітивний	Емоційно-ціннісний	Поведінковий	Середнє значення
<u>Рівень</u>	<u>%</u>	<u>%</u>	<u>%</u>	<u>%</u>
<i>Високий</i>	21%	28,5%	29%	26,2%
<i>Середній</i>	50%	43%	50%	47,6%
<i>Низький</i>	29%	28,5%	21%	26,2%

Рівні сформованості комунікативних навичок здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови на констатувальному етапі 3-Б класу

Критерії	Когнітивний	Емоційно-ціннісний	Поведінковий	Середнє значення
<u>Рівень</u>	<u>%</u>	<u>%</u>	<u>%</u>	<u>%</u>
<i>Високий</i>	26%	20%	27%	24,4%
<i>Середній</i>	40%	47%	46%	44,3%
<i>Низький</i>	34%	33%	27%	31,3%

Загалом, більшість здобувачів початкової освіти як і в 3-А, так і в 3-Б класах показали середній рівень сформованості комунікативної

компетентності за всіма трьома критеріями (47,6%) та (44,3%) . Так, 50% здобувачів освіти 3-А та 53% 3-Б класів мають середній рівень за когнітивним і поведінковим критеріями, а 43% та 47% – за емоційно-ціннісним критерієм. Ці молодші школярі демонструють базові знання і навички, але потребують додаткової роботи для глибшого розуміння фразеологізмів та їхнього правильного застосування.

Менша частка здобувачів освіти 3-А класу показала високий рівень (26,2%) та 3-Б класу (24,4%) за всіма трьома критеріями. Вони вміють правильно використовувати фразеологізми, усвідомлюють етичні та моральні норми і можуть виражати свої думки та емоції через фразеологічні звороти. Проте частка таких здобувачів початкової освіти залишається низькою 3-А (21–29%) та 3-Б(20-27%) , що вказує на необхідність посиленої роботи в цій сфері.

Молодші школярі з низьким рівнем 3-А (26,2%) та 3-Б (31,3%) потребують додаткової підтримки та педагогічної роботи, оскільки вони мають значні труднощі з розумінням і використанням фразеологізмів, а також зі сприйняттям моральних і емоційних аспектів комунікації.

Дослідження показало, що більшість здобувачів початкової освіти мають середній рівень сформованості комунікативної компетентності за когнітивним, емоційно-ціннісним і поведінковим критеріями. Для підвищення рівня компетентності необхідно вдосконалювати методичні підходи до навчання фразеології та комунікативних навичок, забезпечуючи здобувачам освіти більше практичних вправ для інтеграції фразеологізмів у їхнє мовлення та підвищення усвідомленості етичних і моральних норм спілкування.

Такий розподіл рівнів вказує на те, що більшість здобувачів початкової освіти потребують подальшої педагогічної підтримки, зокрема більше практичних завдань, спрямованих на інтеграцію фразеологічних одиниць у повсякденне мовлення, щоб підвищити їхню когнітивну та комунікативну компетентність.

2.2. Методика формування комунікативних навичок молодших школярів засобами фразеології на уроках української мови

Для підвищення рівня сформованості комунікативних навичок молодших школярів засобами фразеології на уроках української мови ми проводили наступний етап нашого дослідження – формувальний.

Мета цього етапу полягала в розробці методики формування комунікативних навичок здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови.

Успішне й свідоме засвоєння молодшими школярами початкової школи фразеологізмів, а також їх вміння використовувати ці мовні одиниці в різних комунікативних ситуаціях, залежить від методичних підходів, що спрямовані на перетворення фразеологізмів у активний засіб спілкування. Система вправ, яку ми розробили, спрямована на формування комунікативної компетентності засобами фразеології, включає різні види вправ та завдань, які забезпечують комплексний підхід до розвитку мовленнєвих навичок.

Запропонована система вправ для вивчення фразеологізмів у початкових класах виконує низку функцій: комунікативну (готує здобувачів початкової освіти до активної мовленнєвої діяльності, враховуючи ситуацію спілкування); мотиваційну (сприяє формуванню інтересу до засвоєння фразеологізмів та їх активного використання у мовленні); пізнавальну (розширює знання здобувачів про культуру вербального і невербального спілкування); актуалізаційну (активізує вже наявні знання і вміння з використання фразеологічних зворотів); операціональну (включає дидактичні ігри та тренінги, спрямовані на засвоєння фразеологічних одиниць); формувальну (формує вміння використовувати фразеологізми як частину мовленнєвого етикету); розвивальну (розвиває мовленнєві здібності та особисті якості молодших школярів; виховну: сприяє вихованню ввічливості та поваги до співрозмовників через використання фразеологічних одиниць); корекційну (допомагає виправляти помилки в мовленні, пов'язані з неправильним використанням фразеологізмів);

контрольну (перевіряє рівень засвоєння здобувачами освіти фразеологічних одиниць та їх вміння використовувати їх у мовленні) [32, с. 81-85].

На основі нашого дослідження ми можемо дібрати види вправ, які розвивають у здобувачів освіти пізнавальну функцію. Наприклад:

1. Назвіть, з якої професії прийшов у життя поданий фразеологічний зворот: білими нитками шито, брати в лещата, брати на буксир, викинути за борт, видати на гора, вести за собою, взяти бика за роги, влучити в ціль, вставляти пальці в колеса, грати першу скрипку, залишити поле бою, заварити кашу, згущувати фарби, зривати маски, кинути якір, комар носа не підточить, куй залізо, поки гаряче, міряти на свій аршин, намилити шию, на два фронти, на всі сто, на всіх парах, не нюхати порошу, комар носа не підточить, не святі горшки ліплять, під одну гребінку, підвищувати тон, підносити на щит, пливти за течією, прясти тонко, розмотати клубок, створити зелену вулицю, тримати віжки, як нитка за голкою.

Відповіді: швейна справа; слюсарство, ковальство; морська справа, судноплавство; морська справа, судноплавство; гірнична справа; військова справа, керівництво; тваринництво, сільське господарство; військова справа; реміснична справа, механіка; музична справа; військова справа; кулінарія; малярство, живопис; театр, акторська справа; морська справа, судноплавство; ювелірна справа; ковальство; торгівля, швейна справа; побут, банна справа; військова справа; торгівля, фінанси; морська справа, парові двигуни; військова справа; гончарство; перукарство; музика, вокал; військова справа; морська справа, судноплавство; ткацтво; ткацтво, рукоділля; дорожнє будівництво, урбаністика; сільське господарство, керування транспортом; швейна справа [2].

2. Допишіть замість крапок число, яке загубилось: один з сошкою, а ... ложкою, Один розум добре, а ... краще, одна нога тут, ... – там, за ... земель, кований на всі ... ноги, краще ... раз побачити, ніж ... раз почути, на всі ... сторони, не звяже ... слів, сім бід, ... отвіт, сім разів відміряй – ... раз відріж, я знаю, як свої ... пальців, ... п'ятниць на тиждень.

Відповіді: 2;2;2;9; 100;1,7;3;2;7;7;5;7 [25].

3. Аукціон: ведучий називає фразеологізм, учасники гри пригадують схожі за значенням (синонімічні) фразеологізми. Виграє той, хто назве останній фразеологізм.

Ці вправи допомагають молодшим школярам розширити знання про культуру вербального та невербального спілкування.

Також, пропонуємо вам розглянути декілька завдань, які посилюють формувальну функцію у молодших школярів. Наприклад:

1. Доберіть до кожного слова схожий за значенням фразеологізм.

Втекти , викривати , дорікати , ледарювати , мовчати, перебільшувати, розсердитися, стомитися, тремтіти, червоніти.

Відповіді: не чути ні рук, ні ніг, очі колоти, пекти раків, робити з мухи слона, тримати язик за зубами, байдики бити, дрижаки ловити, виводити на чисту воду, наживати п'ятами, надути губи.

2. Закінчіть речення фразеологізмами:

Працювати не покладаючи ..., взяти бика за ..., тримати язик за

Відповіді: рук, роги, зубами [58].

3. Загадки-жарти (фразеологізми):

Коли беруть ноги на руки? (Коли втікають); Коли енциклопедія може бути ходячою? (Коли голова на плечах); Кому може бути море по коліна? (П'яному може бути море по коліна); Хто може зробити з мухи слона? (Фантазер); Чи буває душа в п'ятах? (Буває, особливо коли дуже злякатися); Чи є ноги у книжки? (Напевно, є, бо говорять, що взяв книгу догори ногам); Чи можна вийти сухим з води? (Можна, якщо мати везіння); Що можна ламати без рук і без усякого знаряддя? (Ламати голову).

Такі види завдань формують у здобувачів освіти вміння застосовувати фразеологізми як частину мовленнєвого етикету.

Молодші школярі за допомогою нашої методики покращили комунікативну функцію. Для цього ми використали такі вправи:

1. Замість крапок вставте назви тварин:

Злий як .., упертий як .., покірливий як .., здоровий як .., хитрий як ..,

полохливий як .., колючий як .., надутий як .., шкідливий як .., німий як .., брудний як .., балакучий як .., голодний як .., глухий як ...

Відповіді: сорока, свиня, пень, вовк, бик, собака, їжак, індик, риба, заєць, вівця, віслук, лисиця, муха, слон.

Пригадайте ще назви тварин або птахів, які трапляються у фразеологізмах: ведмежа послуга, гидке каченя, далеко куцо́му до зайця, де раки зимують, живуть як кіт із собакою, злий мов собака, крокодилячі сльози, крутитися як білка, курей восени рахують, курці ніде сісти, лебедина пісня, мокра курка, надувся як сич, нагадати ко́зі смерть, ось де собака заритий, плюватися як верблю́д, повертатися як слон, працює як віл, робити з мухи слона, треті півні, ходити півнем, як корова язиком злизала, як кіт наплакав [42].

2. Договори́ть за мене:

Накивати .., вилетіло з .., давати

Відповіді: п'ятами, голови, бій [54].

3. Прочитайте фразеологізми та доберіть антоніми до поданих виразів:

Брати під обстріл – брати під захист; брати до уваги – випадати з поля зору; брати в свої руки – випускати з рук; викинути з голови – зарубати на носі; викинути за борт – брати на буксир (під захист); виживати з розуму – зібратися з думками; водити на мотузці – вільний птах; вітер у кишенях свистить – набитий гаманець; вода і камінь точить; крапля і камінь довбить – з лежі не справиш одержі; під лежачий камінь вода не тече; водити на мотузці – вільний птах; гратися в холодну воду – все в руках горить; жити в пам'яті – випадати з пам'яті; піти в непам'ять; замилювати очі; вводити в оману – відкривати очі; заливатися реготом – заливатися слізьми; ревма ревіти; за два кроки, під носом – за три моря; заливатися реготом – заливатися слізьми; як муха в окропі; як білка в колесі – спішить, аж мухи п'яти обсіли [51].

Ці вправи готують здобувачів початкової освіти до активної мовленнєвої діяльності, враховуючи ситуацію спілкування.

Більше фразеологізмів-антонімів подано у **Додатку Е**. Решта вправ та завдань щодо вивчення фразеологізмів наведено в **Додатку Д**.

Ще одним важливим елементом формувального етапу нашого дослідження було створення альбому фразеологізмів на уроках інтегрованого курсу «Я пізнаю світ». Працюючи з молодшими школярами над елементами фразеології, ми створили фразеологічний альбом, який, на нашу думку, допоможе зробити процес навчання творчим та ефективним: на уроках не буде набридливої для здобувачів початкової освіти одноманітності, і такі заняття відповідатимуть усім сучасним вимогам, спонукатимуть молодших школярів до роздумів, а також розвиватимуть їхнє творче мислення. Ми вважаємо, що запропонований альбом можна успішно застосовувати як учителями початкової школи, так і вчителями української мови та літератури. Фрагменти альбому подані в **Додатку Г**.

Після завершення формувального експерименту ми проводили завершальний етап нашого дослідження – контрольний.

2.3. Хід та результати дослідження

Контрольний етап дослідження, проведений після впровадження методики формування комунікативних навичок молодших школярів засобами фразеології на уроках української мови, показав значні покращення в рівнях комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти. На цьому етапі були проведені повторні оцінки з використанням тих самих критеріїв, що й на констатувальному етапі (когнітивний, емоційно- ціннісний і поведінковий).

Контрольний етап включав ті ж методики діагностики, що й констатувальний, але акцент був зроблений на практичне використання фразеологізмів у реальних комунікативних ситуаціях на уроках української мови. Ми знову застосували методику «Ранкова зустріч» для когнітивного критерію, методику «Акваріум» для емоційно-ціннісного критерію, а також методику «Правила поведінки» для поведінкового критерію. Основною метою було перевірити, чи змогли молодші школярі розвинути навички

використання фразеологізмів у мовленні, покращити емоційне реагування та взаємодію, а також чи збільшилася їхня здатність до адекватного оцінювання поведінки з використанням фразеології.

Значне покращення спостерігалось у рівнях когнітивної компетентності здобувачів початкової освіти після проведення цілеспрямованої роботи з навчання фразеології. Здобувачі освіти не тільки збільшили свій арсенал фразеологічних одиниць, але й краще розуміли їхні образні та культурні значення. Завдяки проведеним урокам з інтеграції фразеологізмів у різні комунікативні ситуації, здобувачі початкової освіти стали активніше використовувати фразеологізми у власному мовленні, чітко адаптуючи їх до контексту бесіди. Це підтверджують результати, наведені в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Рівні сформованості комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови за когнітивним критерієм (контрольний етап) 3-А класу

Рівень	%	Кількість здобувачів початкової освіти
Високий	43%	6
Середній	50%	7
Низький	7%	1

Рівні сформованості комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти засобами фразеології на уроках української мови за когнітивним критерієм (контрольний етап) 3-Б класу

Рівень	%	Кількість здобувачів початкової освіти
Високий	33%	5
Середній	47%	7
Низький	20%	3

Як видно з таблиці, кількість здобувачів початкової освіти у 3-А класі з

високим рівнем сформованості когнітивної компетентності збільшилася з 21% до 43%, а в 3-Б класі також збільшилась з 26% до 33%, що свідчить про значний прогрес у їхньому розумінні та використанні фразеологізмів. Середній рівень у 3-А залишився стабільним (50%), а у 3-Б збільшився з 40% до 47%, але кількість молодших школярів з низьким рівнем зменшилася до 7% у 3-А та до 20% у 3-Б класах, що є позитивним результатом педагогічного впливу.

У результаті впровадження методик, які акцентували увагу на емоційній реакції через фразеологію, покращилися емоційні комунікативні навички здобувачів початкової освіти. Вони стали краще розуміти емоційне забарвлення фразеологічних виразів та використовувати їх для вираження почуттів і настроїв. Молодші школярі демонстрували активну емоційну участь у дискусіях, що відзначено в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Рівні сформованості комунікативної компетентності за емоційно-ціннісним критерієм (контрольний етап) 3-А клас

Рівень	%	Кількість молодших школярів
Високий	50%	7
Середній	43%	6
Низький	7%	1

Рівні сформованості комунікативної компетентності за емоційно-ціннісним критерієм (контрольний етап) 3-Б клас

Рівень	%	Кількість молодших школярів
Високий	27%	4
Середній	46%	7
Низький	27%	4

Кількість здобувачів початкової освіти у 3-А з високим рівнем за емоційно-ціннісним критерієм зросла з 28,5% до 50%, у 3-Б також зросла з

20% до 27%. Це свідчить про те, що молодші школярі стали краще розуміти емоційні стани своїх однокласників, проявляти емпатію та використовувати фразеологію для висловлення емоцій.

Покращення за поведінковим критерієм також виявилось значним. Молодші школярі стали частіше використовувати фразеологізми для вираження оцінки поведінки та моральних суджень, що сприяло підвищенню їхньої соціальної компетентності. З таблиці 2.8 видно, що кількість здобувачів початкової освіти з високим рівнем поведінкової компетентності зростає до 43% у 3-А та до 33% у 3-Б класах.

Таблиця 2.8

Рівні сформованості комунікативної компетентності за поведінковим критерієм (контрольний етап) 3-А клас

Рівень	%	Кількість здобувачів освіти
Високий	43%	6
Середній	50%	7
Низький	7%	1

Рівні сформованості комунікативної компетентності за поведінковим критерієм (контрольний етап) 3-Б клас

Рівень	%	Кількість здобувачів освіти
Високий	33%	5
Середній	47%	7
Низький	20%	3

Здобувачі освіти стали активніше використовувати фразеологізми для пояснення поведінкових норм, що підвищило їхнє усвідомлення моральних принципів.

Таблиця 2.9

**Узагальнені результати сформованості комунікативних навичок на
контрольному етапі 3-А клас**

Критерій	Високий (%)	Середній (%)	Низький (%)
Когнітивний	43%	50%	7%
Емоційно-ціннісний	50%	43%	7%
Поведінковий	43%	50%	7%
Середнє значення	45,3%	47,6%	7%

**Узагальнені результати сформованості комунікативних навичок на
контрольному етапі 3-Б клас**

Критерій	Високий (%)	Середній (%)	Низький (%)
Когнітивний	33%	47%	20%
Емоційно-ціннісний	27%	46%	27%
Поведінковий	33%	47%	20%
Середнє значення	31%	46,7%	22,3%

Загальний результат дослідження свідчить про те, що впроваджена методика значно підвищила рівень комунікативних навичок здобувачів початкової освіти на уроках української мови через використання фразеології. Як видно з таблиці 2.9, більшість здобувачів початкової освіти досягли високих і середніх рівнів за всіма критеріями. Також, як ми можемо побачити з таблиці, що наша методика має більш ефективну дію. Здобувачі освіти у 3-Б класі мали покращення результатів на кожному етапі, але експериментальний 3-А клас здобув вищі показники.

Порівняно з констатувальним етапом, кількість здобувачів початкової освіти у 3-А класі з високим рівнем за всіма критеріями збільшилася на 19,1%, коли у 3-Б класі збільшилась лише на 6,6%. Це свідчить про ефективність нашої

методики та підтверджує, що у 3-А класі експеримент вдався та використання фразеології є ефективним інструментом для розвитку комунікативних навичок молодших школярів.

Отже, на основі проведеного дослідження, результати якого були отримані під час експериментальної роботи, ми можемо запропонувати такі практичні рекомендації для вчителів початкової школи з метою ефективного формування комунікативних навичок молодших школярів засобами фразеології:

1. *Використання інтерактивних методів навчання.* Протягом експерименту ми застосували інтерактивні методи: рольові ігри та моделювання ситуацій. Здобувачі освіти брали участь у діалогах, де використовували фразеологізми для опису різних ситуацій. Це сприяло не лише кращому засвоєнню значення фразеологічних одиниць, але й розвитку комунікативної компетентності в реальних мовленнєвих умовах.

2. *Обговорення значення та походження фразеологізмів.* У процесі навчання ми приділяли увагу поясненню походження і значення фразеологізмів, обговорювали їх культурний та історичний контекст. Це допомогло здобувачам освіти не лише зрозуміти значення виразів, але й усвідомити їхню важливість у збагаченні мовлення. Молодші школярі мали змогу аналізувати приклади з художніх текстів та літературних творів, у яких фразеологічні вирази були використані для створення певних образів [23, с. 257-264].

3. *Використання навчальних ігор.* Ми активно залучали здобувачів початкової освіти до участі в іграх, наприклад, “Знайди відповідний фразеологізм”. Це інтерактивне завдання допомогло здобувачам освіти швидко запам’ятовувати нові фразеологічні вирази та активно використовувати їх під час уроків. Завдяки ігровій формі роботи молодші школярі не лише краще запам’ятали фразеологізми, але й стали більш впевненими у використанні їх у мовленні [29].

4. *Аналіз фразеологізмів у текстах.* Під час експериментальної роботи ми проводили аналіз текстів, що містять фразеологічні вирази. Молодші школярі мали завдання пояснювати значення фразеологізмів, визначати їхню

роль у тексті та як вони впливають на характер героїв або загальну емоційну атмосферу твору. Це сприяло розвитку аналітичного мислення та глибшому розумінню лексики.

5. *Використання візуальних та мультимедійних засобів.* У процесі навчання ми також використовували мультимедійні засоби, такі як відеоролики, презентації та інтерактивні вправи. Візуалізація допомагала здобувачам освіти краще зрозуміти ситуації, де можна вжити той чи інший фразеологізм, що сприяло швидшому та глибшому засвоєнню матеріалу [17, с. 74-77].

6. *Інтеграція фразеологізмів у повсякденне мовлення.* Для закріплення матеріалу ми створювали умови для використання фразеологізмів у повсякденному спілкуванні між молодшими школярами. Протягом експерименту здобувачі освіти використовували фразеологічні вирази під час обговорень домашніх завдань, групової роботи, а також у неформальному спілкуванні під час перерв. Це допомогло зробити їх мовлення більш природним і виразним [13, с. 15-17].

Всі ці методи були апробовані під час дослідницько-експериментальної роботи і продемонстрували свою ефективність у формуванні комунікативних навичок у молодших школярів засобами фразеології. Впровадження цих рекомендацій у педагогічну практику може значно підвищити якість освітнього процесу та сприяти розвитку мовленнєвих здібностей здобувачів початкової освіти.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання магістерської роботи ми досягнули таких результатів:

1. Проаналізовано наукові праці, які розкривають поняття комунікативної компетенції та її складові. Було встановлено, що фразеологія є важливим елементом мовної культури, який допомагає молодшим школярам розвивати комунікативні навички. Фразеологізми мають унікальні лінгвістичні та культурні властивості, що дозволяють зробити мовлення виразнішим і багатшим. Вони виконують емоційно-експресивну, естетичну, когнітивну та комунікативну функції. У процесі навчання здобувачі початкової освіти не тільки вивчають фразеологічні вирази, але й розвивають навички їх правильного використання в різних ситуаціях. Ми також розглянули роль фразеології у формуванні мовленнєвої компетенції, підкреслюючи її зв'язок з розвитком критичного мислення. Проаналізовано вплив фразеологічних одиниць на формування мовленнєвої активності здобувачів початкової освіти. Теоретичні дослідження показали, що засвоєння фразеології сприяє розвитку здатності до усвідомленого і гнучкого використання мовних засобів. Отже, використання фразеологізмів є ефективним інструментом для збагачення мовного арсеналу здобувачів початкової освіти і розвитку їхньої комунікативної компетентності.

2. Ми провели детальний аналіз підручників з української мови для здобувачів початкової освіти. Вивчення програм і підручників показало, що фразеологічні вирази використовуються недостатньо систематично. У програмах для 1-4 класів ми виявили, що фразеологізми здебільшого присутні у вигляді прислів'їв, приказок та фразеологічних виразів у художніх текстах. Однак, методичні рекомендації щодо роботи з цими мовними елементами не завжди забезпечують систематичну роботу з фразеологічним матеріалом. Це свідчить про потребу в активнішій інтеграції фразеологізмів у зміст уроків української мови. Здебільшого фразеологізми подано у контексті текстів для читання або як засоби прикрасити мовлення, але відсутній глибокий аналіз їх

значень. Ми запропонували для підвищення ефективності використання фразеологізмів у навчальних матеріалах. Застосовувати інтерактивні методи навчання, зокрема мовні ігри, творчі завдання, роботу з текстами.

3. Ми провели емпіричне дослідження, яке включало три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний. На констатувальному етапі ми визначили вихідний рівень сформованості комунікативних навичок здобувачів початкової освіти. Для оцінки рівня комунікативної компетентності було використано три критерії: когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінковий. Встановили, що більшість здобувачів початкової освіти мають середній рівень сформованості комунікативних навичок. Здобувачі початкової освіти володіли базовими знаннями про фразеологізми, але їм бракувало здатності адаптувати ці мовні одиниці до різних комунікативних ситуацій. Дослідження показало, що значна частина здобувачів освіти не усвідомлює повною мірою емоційно-експресивного потенціалу фразеологізмів. Крім того, поведінкові навички, пов'язані з використанням фразеології, також потребували вдосконалення. Ці результати стали основою для подальшої роботи на формуальному етапі дослідження.

4. На основі результатів дослідження нами було розроблено методика формування комунікативних навичок засобами фразеології. Методика передбачала використання інтерактивних методів навчання, таких як рольові ігри, моделювання ситуацій, інсценування та аналіз текстів. Молодшим школярам пропонувалося активно застосовувати фразеологізми в реальних комунікативних ситуаціях. У межах цієї методики використовувалися завдання, спрямовані на розвиток здатності здобувачів початкової освіти до усвідомленого використання фразеологічних виразів для вираження емоцій і думок. Ми також впровадили вправи, що дозволяли здобувачам освіти адаптувати фразеологізми до різних контекстів спілкування. Методика була апробована в умовах реального освітнього процесу, де здобувачі початкової освіти мали можливість застосовувати нові знання на практиці. Результати показали, що інтерактивні методи підвищили активність здобувачів початкової освіти у мовленнєвій

діяльності та сприяли розвитку їхніх комунікативних компетентностей. Після завершення експериментальної роботи було проведено контрольний етап дослідження, який підтвердив значне покращення комунікативних навичок здобувачів освіти. Кількість здобувачів початкової освіти з високим рівнем сформованості комунікативної компетентності збільшилася в усіх критеріях. Методика, розроблена нами, показала високу ефективність, оскільки молодші школярі стали активніше використовувати фразеологічні одиниці у своєму мовленні. Здобувачі освіти також продемонстрували здатність до емоційного реагування та адаптації фразеологізмів до різних комунікативних ситуацій. На основі отриманих результатів ми розробили практичні рекомендації для вчителів початкової школи. Ці рекомендації включають поради щодо використання фразеологізмів на уроках, інтерактивних методів навчання та організації мовленнєвої діяльності. Ми також наголосили на важливості систематичної роботи з фразеологією для розвитку комунікативних навичок здобувачів початкової освіти.

Таким чином, виконані завдання підтвердили ефективність використання фразеології як засобу формування комунікативних навичок молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аблязізова С. Ж. Методика вивчення фразеологічних одиниць у початкових класах. URL: <http://fpo.udpu.org.ua/wp-content/uploads/2014/0...> (дата звернення: 24.08.2024).
2. Авраменко Х. А. Методика формування ключової комунікативної компетентності з мови учнів 4 класу засобами фразеологізмів. URL: <https://vseosvita.ua/library/statta-metodika-formuvanna-klucovoi-komunikativnoi-kompetentnosti-z-movi-ucniv-4-klasu-zasobami-frazeologizmiv-236731.html> (дата звернення: 24.08.2024).
3. Боряк О. Теорія і практика формування мовленнєвої діяльності дітей молодшого шкільного віку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. №8 (92). С. 378–389.
4. Вашуленко М., Дубовик С. Формування в учнів початкових класів дослідницьких умінь на матеріалі програмового курсу української мови. *Початкова школа*. № 3. 2020. С. 11–17.
5. Вашуленко М. С. Українська мова та читання : Підручник для 2 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Частина 1. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2023. 160 с.
6. Вашуленко О. В. Українська мова та читання : Підручник для 2 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Частина 2. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2023. 160 с.
7. Вашуленко М. С. Українська мова та читання : Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Частина 1. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с.
8. Вашуленко О. В. Українська мова та читання : Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Частина 2. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с.
9. Вашуленко М. С. Українська мова та читання : Підручник для 4 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Частина 1. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2021.

168 с.

10. Вашуленко О. В. Українська мова та читання : Підручник для 4 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Частина 2. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2021.

168 с.

11. Вегеш А. І. Методика викладання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах: методичний посібник для студентів 4–5 курсів філологічного факультету. Ужгород, 2022. 101 с.

12. Варзацька Л. О. Українська мова та читання: Підручник для 4 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2021. 160 с.

13. Вернигора Т. І. Розвиток комунікативної компетенції учнів у процесі вивчення фразеології. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2015. №15. С. 15–17.

14. Греб М. М. Теоретико-методичні засади навчання лексикології та фразеології майбутніх учителів початкових класів : дис. ... докт. пед. наук. Бердянськ, 2017. 502 с.

15. Денисова А. С. Семантика та структура фразеологізмів на позначення відчуттів людини. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 1. С. 364–370.

16. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.08.2024).

17. Дубовик, С., Кучер, І. Організаційно-методичні основи засвоєння фразеології на уроках української мови в початковій школі. *Молодий вчений*, 2022. № 9 (109), С. 74-77.

18. Дубяга С. Нові підходи до роботи над фразеологічним матеріалом у початковій школі. *Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки*. 2015. № 13 (246). С. 45–51.

19. Житар І. В., Краєвська Г. П., Матвійчук Т. П. Вживання фразеологічних одиниць у мовленнєвих ситуаціях: історикопрагматичний аспект. *Науковий вісник Міжнар. гуманітар. ун-ту*. Серія: Філологія. Одеса,

2023. № 59. С. 113–114.

20. Закон України «Про освіту». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 24.08.2024).

21. Захарійчук М. Д. Українська мова та читання : Підручник для 4 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Частина 1. Київ: Грамота, 2021. 160 с.

22. Захарчук-Дуке О. О. Розвиток культури мовлення майбутніх учителів української мови і літератури з використанням інформаційно-комунікаційних технологій школі: «Теорія та методика навчання (українська мова)». Київ, 2015. 20 с.

23. Кобилецька Л. В. Вивчення фразеології в початковій школі як невід'ємної складової загальнокультурного розвитку молодших школярів. *Вісник Львівського університету*. Серія педагогічна. Львів, 2016. Вип. 31. С. 257–264.

24. Ковтун О. В. Мовленнєва діяльність як категорія лінгводидактики. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського (зб. наук. праць)*. Одеса. 2016. № 1–2. С. 103–112.

25. Макаренко Ю. М. Розвиток комунікативних умінь молодших школярів під час вивчення елементів фразеології. URL: <https://vseosvita.ua/library/rozvitok-komunikativnih-umin-molodsih-skolariv-pid-cas-vivcenna-elementiv-frazeologii-219761.html> (дата звернення: 24.08.2024)

26. Мороз О. А., Постельняк Л. Р. Урок лексикології української мови в сучасній школі: традиційний та інноваційний підходи. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 30. Т. 2. С. 76–80.

27. Мурга О. В. Формування комунікативної компетентності молодшого школяра засобами фразеології. *Творча майстерня вчителя*. 2019. URL: <https://dorobok.edu.vn.ua> (дата звернення: 24.08.2024)

28. Навчальні програми для 1-4 класів. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-1-4-klasiv> (дата звернення: 24.08.2024)

29. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. Бібік Н. М. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
30. Окуневич Т. Формування комунікативної компетентності учнів засобами рідної мови. *Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 2, 2016. С.123–127.
31. Охріменко М. А. Класифікація фразеологічних одиниць з національно-культурним компонентом у сучасних перській і українській мовах. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. Львів, 2022. № 11. С. 167–168.
32. Петрович Г. М. Фразеологізми як ефективний засіб збагачення образного мовлення молодших школярів. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Педагогічні науки*. 2017. № 4. С. 81-85.
33. Пономарьова К. І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови: методичний посібник. Київ: КОНВІ ПРІНТ, 2020. 88 с.
34. Пономарьова К. І. Українська мова. Буквар. Частина 1. Київ : УОВЦ «Оріон», 2023. 160 с.
35. Пономарьова К. І. Українська мова. Буквар. Частина 2. Київ : УОВЦ «Оріон». 2023. 160 с.
36. Пономарьова, К. І. Українська мова: Підручник для 2-го класу. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. 128 с.
37. Пономарьова К. І. Українська мова та читання : Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Частина. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с.
38. Пономарьова К. І. Українська мова та читання : Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Частина 2. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с.
39. Пономарьова К. І. Українська мова та читання : Підручник для 4 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Частина 1. Київ: УОВЦ «Оріон», 2021.

160 с.

40. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова Каб. Міністрів України від 21.02.2018 р. № 87 : станом на 6 жовт. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п#Text> (дата звернення: 24.08.2024)

41. Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи: матеріали науково-практичної інтернет-конференції молодих науковців та студентів. Випуск 7. Бердянськ, Вінниця, Донецьк, Дрогобич, Житомир, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Ізмаїл, Кам'янець-Подільський, Київ, Кропивницький, Луцьк, Львів, Мукачево, Ніжин, Одеса, Ужгород, Умань, Херсон, Чернівці, Чернігів, 2022. 290 с.

42. Роєнко Л. М. Вивчення фразеологізмів у початкових класах. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probл_silsk_shkolu/5/visnuk_19.pdf (дата звернення: 24.08.2024).

43. Румма К. В. Формування загальнокультурної компетентності здобувачів і здобувачок освіти профільної школи в навчанні фразеології : кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2023. 91 с.

44. Русакова О. Ознайомлення молодших школярів із фразеологічним багатством рідної мови (за матеріалами експериментального дослідження). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія : Педагогіка. 2017. № 1. С. 18-24.

45. Савченко, О. Я. Українська мова: Підручник для 2-го класу. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. 128 с.

46. Савченко О. Я. Українська мова та читання : Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Частина 1. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с.

47. Савченко О. Я. Українська мова та читання : Підручник для 3 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Частина 2. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с.

48. Сіранчук Н. М. Процес формування лексичної компетентності молодшого школяра у структурі теорії мовленнєвої діяльності. *Вісник*

Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. 2015. Випуск 4. С. 72–76.

49. Скрипник, Н. І. Формування мовленнєвої компетентності майбутнього педагога у процесі вивчення української фразеології. *Закарпатські філологічні студії.* Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Т. 1, Вип. 13. С. 112-116.

50. Соболевська О. Українські фраземи й особливості їх творення. Львів, 2018. 45 с.

51. Стрельбіцька О. О. Сучасні прийоми вивчення української фразеології в початковій школі. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/conf/fil/2019/3>. Стаття-Стрельбіцька. pdf (дата звернення: 24.08.2024).

52. Стрельбіцька О. О. Сучасні прийоми вивчення української фразеології в початковій школі. *Розвиток філології та лінгвістики на сучасному історичному етапі* : збірник матеріалів науково-практичної конференції. (Харків, 13.12 2019). Херсон, 2019. С. 15 – 19.

53. Стельмах О., Михайлишин А., Криськів М. Використання фразеологізмів як засобу формування культури спілкування учнів на уроках української мови, *International scientific and practical conference “Scientific research in the modern world”* (June 1-3, 2023) Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2023. Р. 383-392. URL: http://dSPACE.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28892/1/Stelmakh_Mykhailyshyn_Kryskiv.pdf (дата звернення: 24.08.2024).

54. Тимкова В. Використання фразеологізмів на заняттях з української мови як необхідний елемент формування мовної культури майбутніх фахівців. *International Science Journal of Education & Linguistics*, 2023, Т. 2(1), с. 69-76.

55. Типова освітня програма розроблена під керівництвом О. Я. Савченко. Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 року № 743–22. 107 с.

56. Ткачук М. Р. Особливості використання методів і прийомів

розвитку мовлення учнів початкової школи. *Актуальні проблеми та стратегії розвитку початкової освіти: матеріали III Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції* (18 травня 2023 року). Рівне : РДГУ, 2023. 57-59 с. URL:

<http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/11427/1/%D0%A2%D0%BA%D0%B0%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%9C.%D0%A0.%2C%20%D0%A2%D0%BA%D0%B0%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%9E.%D0%A1..pdf> (дата звернення: 24.08.2024)

57. Ткачук О. Фразеологізми як засіб розвитку мовлення третьокласників на уроках української мови Гірської школи українських Карпат. *Гірська школа українських Карпат*. 2020. № 23 URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/msuc/article/view/4816> (дата звернення: 24.08.2024).

58. Фразеологізми як засіб активізації мовної діяльності молодших школярів. URL: <http://4ua.co.ua> (дата звернення: 24.08.2024).

59. Хайдарі Н.І. Проблема розпізнання та виокремлення фразеологізмів у тексті. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 5. Т. 2. С. 82–86.

60. Шевчук Т., Ткачук О. Реалізація змістової лінії «Досліджуємо мовні явища» у процесі роботи з фразеологізмами в початковій школі. *Вісник Львівського університету*. Серія педагогічна. 2022. Вип. 36. С. 187-196.

61. Чігрін Я. О. Ознайомлення молодших школярів із фразеологічним багатством рідної мови. URL: <https://naurok.com.ua/oznayomlennya-molodshih-shkolyariv-iz-frazeologichnim-bagatstvom-ridno-movi-152160.html> (дата звернення: 24.08.2024).

62. Юрченко В. І. Формування в учнів комунікативної компетентності – важливе завдання початкової школи. *Імідж сучасного педагога*. 2018. № 4. С. 59–62.

63. REPUBLIC LYCEUM – приватний ліцей у Луцьку. URL: <https://republic.lutsk.ua/#recorddiv468337299> (дата звернення: 24.08.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Список учнів ліцею Республіка

3-А клас:

1. Бенещук Аріна
2. Белецький Марат
3. Верешко Єгор
4. Дембіцька Олена
5. Дорош Олесь
6. Карпюк Марія
7. Ковальчук Роман –
Сонцедар
8. Кокотова Єлизавета
9. Остапюк Юстина
10. Панчук Микола
11. Петлій Вікторія
12. Собчук Артем
13. Ульянов Богдан
14. Шкоропад Мілена

3-Б клас:

1. Андрощук Дарина
2. Бак Максим
3. Близнюк Орест
4. Бояркін Антон
5. Голошевко
Мирослава
6. Жовтобрюх
Михайло
7. Зуб Даниїл
8. Кліщук Олександр
9. Марчук Дана
10. Мережко Анастасія
11. Мороз Юля
12. Савчук Оля
13. Сад Акім
14. Сач Поліна
15. Тищук Естер

Додаток Б**Методика «Ранкова зустріч» (автор М. С. Вашуленко)****Мета методики:**

Виявити здатність молодших школярів висловлювати власну точку зору, уважно слухати і враховувати думки інших, а також аналізувати й обговорювати їх з використанням фразеологічних зворотів.

Хід методики:

1. Учитель проводить «ранкову зустріч», під час якої здобувачі освіти отримують завдання сформулювати свою думку на задану тему, використовуючи фразеологічні вирази.

2. Молодші школярі повинні вислухати висловлювання однокласників, за потреби ставити уточнюючі запитання або давати власні коментарі щодо вжитих фразеологізмів.

3. Наприкінці здобувачі освіти мають обговорити різні точки зору та зробити висновок про найбільш доречне використання фразеологічних одиниць у конкретних мовленнєвих ситуаціях.

Показники для оцінки:

- **Високий рівень:** Молодші школярі впевнено використовують фразеологізми у своєму мовленні, демонструють глибоке розуміння їхнього значення і контексту, легко адаптують їх до конкретних ситуацій. Здатні чітко пояснити свою думку та адекватно реагувати на думки інших.

- **Середній рівень:** Здобувачі освіти мають базове розуміння фразеологізмів, можуть використовувати їх у стандартних ситуаціях, але можуть допускати помилки в контекстуальному застосуванні. Аргументація власної позиції та аналіз думок інших потребує уточнення.

- **Низький рівень:** Молодші школярі мають труднощі з використанням фразеологічних виразів, не завжди розуміють їхнє значення або використовують їх неправильно. Аргументація власної точки зору слабка або відсутня, сприйняття думок інших потребує додаткової підтримки.

Додаток В**Методика «Акваріум»**

Мета методики: Виявити здатність молодших школярів до аналізу різних точок зору, критичного мислення, емоційного сприйняття інформації та їхнього вміння реагувати на думки інших під час дискусії. Інструкція виконання:

Клас ділиться на дві групи, кожній із яких пропонується обговорити певну тему, використовуючи фразеологізми для вираження своїх думок. Наприклад, групам пропонується обговорити певну подію або ситуацію (наприклад, рішення героя твору, моральні аспекти поведінки персонажів тощо).

Одна група висловлює свою точку зору, використовуючи фразеологічні звороти для аргументації. Друга група слухає та записує питання або коментарі, які в них виникають щодо аргументів першої групи. Після завершення першого обговорення групи міняються місцями. Після того, як обидві групи висловлять свої точки зору, здобувачі освіти мають обговорити отриману інформацію, поставити питання опонентам або спробувати знайти компроміс.

Оцінка рівнів за емоційно-ціннісним критерієм:

Високий рівень: Здобувачі освіти активно беруть участь у дискусії, демонструють здатність до емоційного реагування, вміють висловлювати свої думки фразеологізмами та коректно реагувати на висловлювання інших. Вони проявляють емпатію, вміють вислухати опонентів і використовують критичне мислення для обґрунтування своєї точки зору.

Середній рівень: Молодші школярі здебільшого демонструють здатність до емоційного реагування та використовують фразеологізми у своїх висловлюваннях, однак їхня участь у дискусії може бути пасивною або недостатньо глибокою. Здобувачі освіти незавжди виявляють емпатію і можуть уникати критичного аналізу аргументів опонентів.

Низький рівень: Здобувачі освіти мають труднощі з емоційним реагуванням на висловлювання інших, їхня участь у дискусії є мінімальною. Вони рідко використовують фразеологізми у своїй аргументації, не проявляють емпатії і не здатні критично аналізувати різні точки зору.

Додаток Г

Методика «Правила поведінки» (за поведінковим критерієм)

Мета діагностики:

Виявити рівень сформованості в молодших школярів умінь використовувати фразеологізми, що описують поведінкові норми, у своїх висловлюваннях. Оцінити здатність здобувачів освіти застосовувати комунікативні навички під час соціальної взаємодії, дотримуючись правил етикету, поваги до співрозмовника та загальних моральних принципів.

Завдання діагностики:

- Оцінити рівень використання молодшими школярами фразеологізмів у процесі висловлювання оцінних суджень про поведінку (свою та інших).
- Визначити, наскільки здобувачі освіти усвідомлюють необхідність дотримання моральних норм та культурних звичок у мовленнєвій взаємодії.

Інструкція до діагностики:

1. **Ситуативні завдання:** Здобувачам освіти пропонуються ситуації, в яких потрібно оцінити поведінку персонажів або самостійно висловитися щодо певних моральних чи етичних аспектів.

○ Наприклад: «Як би ти охарактеризував людину, яка завжди виконує обіцянки?» Здобувачі освіти повинні використати відповідний фразеологізм, наприклад: «Тримає слово» або «Золотий чоловік».

2. **Рольові ігри:** Молодшим школярам пропонують взяти участь у рольових іграх, де вони взаємодіють один з одним у різних соціальних ситуаціях. Важливо, щоб здобувачі освіти і в своїх діалогах використовували фразеологізми, пов'язані з правилами поведінки, ввічливістю та етикою.

○ Наприклад, під час гри на тему «Як поводитися з новим однокласником» молодші школярі можуть використовувати фразеологізми на зразок: «Привітати з відкритими обіймами», «Поводитися як у гостях», «Не

лізти в чужі справи».

3. **Обговорення поведінкових ситуацій:** Молодшим школярам пропонується обговорити ситуації, в яких вони повинні оцінити певні дії з моральної точки зору, використовуючи фразеологічні одиниці.

○ Наприклад: «Як ти оцінюєш людину, яка обманює інших?» – «Не варто довіряти людині, яка водить за ніс».

Показники для оцінки за поведінковим критерієм:

1. **Дотримання етикетних норм:** Здобувач освіти вміє використовувати фразеологізми для вираження етикетних формул та правил ввічливості в спілкуванні.

2. **Поважне ставлення до співрозмовника:** Молодший школяр демонструє повагу до думок інших, використовує фразеологічні вирази, що підкреслюють ввічливе та шанобливе ставлення до співрозмовників.

3. **Аргументація поведінкових оцінок:** Здобувач освіти здатен аргументувати свої судження про поведінку інших людей, використовуючи фразеологізми для опису моральних і етичних норм.

4. **Самооцінка поведінки:** Здобувач освіти може оцінити свою поведінку через використання фразеологізмів і розуміє необхідність дотримання етичних норм.

Оцінка рівнів за поведінковим критерієм:

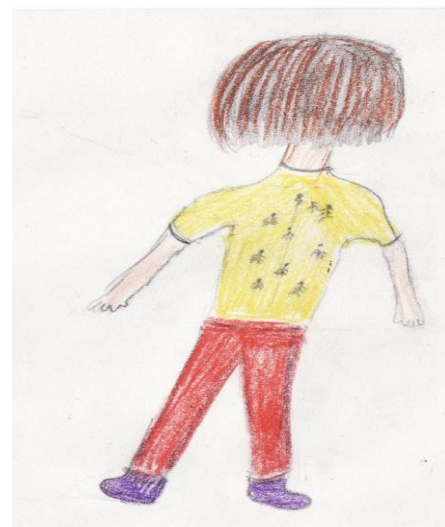
Високий рівень: Здобувачі освіти активно використовують фразеологізми для оцінки поведінки, добре розуміють етичні та моральні норми, впевнено аргументують свою позицію, демонструючи глибоке розуміння змісту фразеологізмів та їх доречне застосування в конкретних ситуаціях. Вони проявляють повагу до співрозмовників і дотримуються правил етикету в комунікативній діяльності.

Середній рівень: Здобувачі освіти здатні використовувати деякі фразеологізми для опису та оцінки поведінки, але їхні аргументи можуть бути не завжди чіткими або достатньо обґрунтованими. Вони загалом розуміють правила поведінки та етикету, але не завжди виявляють їх у

мовленні повною мірою.

Низький рівень: Здобувачі освіти рідко використовують фразеологізми для оцінки поведінки, не завжди розуміють їхнє значення або використовують їх невпевнено. Їхні аргументи щодо оцінки поведінки можуть бути поверхневими, а рівень усвідомлення етикетних норм є низьким.

Додаток Г

Зразки дитячих творчих робіт для альбому
фразеології*Пройшов крізь вогонь і воду**Мурашки по спині бігають**Каша в голові**В одне вухо входить, в інше виходить**Морочити голову*

Додаток Д

Приклади вправ вивчення фразеологізмів

Допиши словосполучення й з'єднай їх із відповідними малюнками.

ГОЛОДНИЙ ЯК _____

ПОВІЛЬНИЙ ЯК _____

ХИТРИЙ ЯК _____

ВПЕРТИЙ ЯК _____

ВІДВАЖНИЙ ЯК _____

ГОРБАТИЙ ЯК _____

ГОРДИЙ ЯК _____

ЛЯКЛИВИЙ ЯК _____

З'єднай лініями малюнки тварин з відповідними фразеологізмами. Впиши пропущені слова.

Ведмідь _____ на вухо наступив
(про людину, позбавлену музичного слуху)

_____ в овечій шкурі
(людина, що приховує лихі наміри)

Битися як _____ об лід
(марно докладати зусиль)

Як _____ на міліні
(перебувати у скрутному становищі)

_____ душа
(про людину, яка всього боїться, палахається всього)

Темна _____
(про людину, чії моральні якості невідомі)

_____ сльози
(одавані, нещирі сльози)

Де _____ заритий
(з'ясувати правду, істину)

Як з _____ вода
(про людину, якій все байдуже)

Пише як _____ лапою
(про людину з поганим почерком)

Перепиши речення, замінивши виділені слова фразеологізмами зі списку. Уживаючи фразеологізми, можеш змінювати їхню форму, а також форму інших слів у реченні.

- Охоронець помітив злодія, але той **утік**.
- Щоб не **діяти наздогяд** під час гри, перечитай правила.
- Готуючись до виступу, Андрій хвилювався, чи не **кепкуватимуть** із нього глядачі.
- Записуючи розв'язок задачі, Олеся побачила, що він **непродуманий, погано сформульований**.
- Якщо Наталка й Олег не полагождать поліцію вчасно, дідусь їх **сильно насварить**.
- «Зараз не час **ледарювати**», – промовив учитель.

Список фразеологізмів:

- ♦ брати на кпини ♦ білими нитками шитий ♦ накивати п'ятами
- ♦ дати прочухана ♦ бити байдики ♦ блукати манівцями

1 З'єднай лініями фразеологізми та їх тлумачення.

- Аж гай гуде
- Аж жаль бере
- Байдики бити
- Баки забивати
- Без пари з рота
- Відкоша давати
- дуже уболівати за когось, що-небудь
- мовчки
- збивати з пантелику, обдурювати
- чинити опір, рішуче протидіяти
- нічого не робити
- на всю потужність, у найвищій мірі успішно

Прочитай фразеологізми, з'єднай синоніми, як показано в зразку.

- Ні риба ні м'ясо
- Обоє рябоє
- Ні чутки, ні вістки
- Пробирають дрижаки
- Викидати фокуси
- Байдики бити
- З вогню та в полум'я
- Точити лясни
- Розводити теревені
- Ні слуху, ні духу
- Витинати фортелі
- З дощу та під ринву
- Яка грушка, така й юшка
- Зуб на зуб не попадає
- Посиденьки справляти
- Ні пава ні гава

Фразеологізми- антоніми

- Чистий як сльоза (скельце) – Авгієві стайні
- Тонкий сон – Богатирський сон; обійми Морфея
- Брати під обстріл – Брати під захист
- Викинути за борт – Брати на буксир (під захист)
- Пасти задніх – Вести перед, бути на чолі
- Потрапити у тенета – Вирватися з лап
- Піти на дно – Виплисти на поверхню
- Давати спокій – Виводити з рівноваги
- Стояти, як укопаному – Взяти ноги на плечі
- І за холодну воду не братися – Все в руках горить
- Брати до уваги – Випадати з поля зору
- Жити в пам'яті – Випадати з пам'яті; піти в непам'ять
- Брати в свої руки – Випускати з рук
- Замилювати очі; вводити в оману – Відкривати очі
- Водити на мотузці – Вільний птах
- Крутитися як білка в колесі – Давати горобцям дулі
- За два кроки, під носом – За три моря
- Навести (навернути) на розум – Збити з пантелику
- Сильний духом – Заяча душа
- Повертатися спиною – З щирим серцем
- Стріляний горобець – Не нюхати пороху
- Спаси з тіла – Набратися тіла
- Піти зі світу – Побачити світ
- Сила-силенна; хоч греблю гати – По пальцях перелічити; з комарів носок
- Поливати помями – Співати дифірамби
- Як у воду опущений; чорна меланхолія – Світитися від радості
- Як муха в окропі; як білка в колесі; як очманілий – Спішить, аж мухи п'яти обсіли